

"กระบวนการสร้างสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินแบบยั่งยืน"

กรณีศึกษานบ้านห้วยทราย ตำบลแม่ทา

กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

เทอดศักดิ์ กองพรหม

งานวิจัยชิ้นนี้เสนอต่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ภาคเหนือ (สกว.ภาค)

กรกฎาคม 2545

รายงานการวิจัย

การศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินอย่างยั่งยืน
กรณี ศึกษา ของหมู่บ้านห้วยทราย ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ฮอน
จังหวัดเชียงใหม่

ที่ปรึกษางานวิจัย

คณะเจ้าหน้าที่ สกว. ภาคเหนือ

น.ส.อัญชลี	พุลทาจาร์	รพ.แม่ฮอน
นายอนันต์	ดวงแก้วเรือน	กำนันตำบลแม่ทา
นายอดุลย์	ยกคำจุ	กลุ่มแนวร่วมเกษตรกรภาคเหนือ
นายเสริม	อุปคำแดง	ส.อบต. แม่ทา หมู่ 4
นายสวัสดิ์	สุขจันทร์	กรรมการป่าห้วยทราย
นางบุญมี	ดวงแก้วเรือน	แม่บ้านห้วยทราย
นายสมศักดิ์	สิงห์ทองแท้	เกษตรทางเลือก
นายประพัฒน์	อภัยมูล	กรรมการกลางแม่ทา
นายวิรัตน์	สิงห์ทองแท้	กรรมการกลางแม่ทา

คณะวิจัย

เยาวชนบ้านห้วยทราย จำนวน 13 คน

นายเทอดศักดิ์	กองพรหม
นายกนกศักดิ์	ดวงแก้วเรือน
นายยุทธศักดิ์	ชินน้อย
นางสาวพรรัตน์	ดวงแก้วเรือน
นายศิปปชัย	ปาคำน้อย
นายพิเชษฐ์	อะติตะ
นายนิรุติ	แก้วน้อย
นายประพจน์	แก้วโจง
นายเอกนรินทร์	สุภามวล
นายพิชัย	สุตใจ
นายจำรัส	ปัญญาสม
นายโกศล	สิงห์ทองแท้
นายประสงค์	ปัญญามูล

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้ สำเร็จได้ด้วยความกรุณาจากสำนักงานสนับสนุนการวิจัยภาคเหนือ ที่ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้าน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยที่เรียกว่า "งานวิจัยชาวบ้าน" ได้ด้วยตนเอง โดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มเยาวชน หัวหน้าเขต ตลอดถึงคณะที่ให้คำปรึกษากับกลุ่มเยาวชนและพี่ๆ ในทีมงานของสำนักงานสนับสนุนงานวิจัยภาคเหนือเอง ที่ได้ให้คำแนะนำและปรึกษา อำนวยความสะดวกในการศึกษาตลอดจนการเปิดโอกาสให้กลุ่มได้มีอิสระในการคิดและถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ ที่ได้ศึกษามาจากงานวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยเองขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ สำนักงานธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรแม่ทา จำกัด(ธ.ก.ส.แม่ทา) และสหกรณ์การเกษตรแม่ทาจํากัด (สหกรณ์ฯ) จังหวัดลำพูน ตลอดถึงท่านผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และท่านผู้อำนวยการสหกรณ์การเกษตรแม่ทาจํากัด ที่ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือ และร่วมมือเป็นอย่างดีในการให้ข้อมูลการเป็นหนี้สินของชาวบ้าน

สุดท้ายขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ และพี่ๆ น้องๆ ในชุมชนบ้านห้วยทรายที่ได้ให้ความร่วมมือ และเป็นตัวอย่างในการศึกษา สํารวจและเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นอย่างดี ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จออกมาได้ด้วยดี

เทอดศักดิ์ กองพรหม

กรกฎาคม 2545

ชื่องานวิจัย “กระบวนการสร้างสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินอย่างยั่งยืน”

ชื่อผู้เขียน นายเทอดศักดิ์ กองพรหม

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยกระบวนการสร้างจิตสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาปัญหาหนี้สินของบ้านห้วยทราย ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาปัญหาหนี้สินของชาวนาในสังคมชนบทไทยปัจจุบันที่เริ่มทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นประเด็นสาธารณะในการเรียกร้องต่อรัฐบาลเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ในขณะที่ยังคงเน้นการศึกษาปัญหาหนี้สินแบบแยกส่วน จึงทำให้ไม่เห็นรากเหง้าของปัญหาอย่างแท้จริง ซึ่งการศึกษาค้นคว้าได้ทำการศึกษา แบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ ศึกษาปัญหาหนี้สินที่ชาวบ้านเป็นอยู่ว่ามาจากสาเหตุใดบ้าง , แหล่งทุนส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านเป็นหนี้สินอยู่ อัตราดอกเบี้ยที่จะต้องชำระคืนเจ้าหนี้ , ความเสี่ยงในการประกอบอาชีพ, การแก้ไขปัญหาของชาวบ้านแต่ละคนเป็นอย่างไร และประสบผลสำเร็จมากน้อยแค่ไหน ตลอดจนอัตราเสี่ยงที่ชาวบ้านจะกลับไปสู่กระบวนการของการเป็นหนี้สินระยะยาวต่อไป โดยศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนที่มีสถานการณ์ปัญหาหนี้สิน 1 ชุมชน ได้แก่ชุมชนบ้านห้วยทราย กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ โดยเข้าไปศึกษากลุ่มเป็น 3 ระดับ คือระดับเขต (มี 12 เขต)ระดับปึก (มี 3 ปึก) ระดับหมู่บ้าน จำนวน 297 ครัวเรือน และกลุ่มชาวบ้านที่สร้างกระบวนการแก้ไขปัญหาหนี้สินของตนเองอีก 2 กลุ่ม คือกลุ่มนวดแผนโบราณ(กลุ่มแม่บ้าน) และกลุ่มสร้างอาชีพใหม่ให้กับครอบครัว (กลุ่มพ่อบ้าน) โดยใช้ทั้งวิธีการศึกษาวิเคราะห์เชิงปริมาณ ได้แก่การวิเคราะห์ข้อมูลทางเศรษฐกิจ และข้อมูลสินเชื่อของครัวเรือน และการศึกษาวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ได้แก่การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และสัมภาษณ์เชิงลึกครัวเรือนชาวนาในชุมชน ซึ่งใช้ระยะเวลาการศึกษา 1 ปี 4 เดือน นับตั้งแต่เดือน เมษายน 2544 – กรกฎาคม 2545

ตัวแปรที่นำมาศึกษา คือ ลักษณะของการประกอบ อาชีพ, การหมุนเวียนรอบการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน(พืชเศรษฐกิจของชุมชน) ,รายได้- ค่าใช้จ่ายครัวเรือนสมาชิก, การใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ,จำนวนแหล่งหนี้ที่ชาวบ้านเป็นลูกหนี้,จำนวนเงินที่กู้ยืม/ข้อมูลจริงที่ได้จากแหล่งนี้ในช่วงเวลาต่างๆ

ผลจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ระหว่างปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการสร้างจิตสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินของชาวบ้านห้วยทราย พบว่า ลักษณะการประกอบอาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่มุ่งเน้นที่จะปลูกเพียงพืชเชิงเดี่ยว โดยมีการใช้ปุ๋ย-ใช้ยาอย่างเข้มข้น และมีการพึ่งพาค้าคนกลางอยู่ตลอดเวลา และไม่มีการวางแผนการผลิตที่ดีแล้วนั้น จะส่งผลถึงการแก้ไขปัญหาหนี้สินของตนเองได้ยาก ทั้งหากรายได้น้อย ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสูง ตลอด

กระบวนการสร้างจิตสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินอย่างยั่งยืน

ถึงการยังยึดติดกับการใช้สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ทำให้การสร้างจิตสำนึกเป็นไปได้ยาก หากตัวชาวบ้านเองไม่มีการวิเคราะห์หาสาเหตุแห่งหนึ่ง และการแก้ไขปัญหานี้สินของตนเองอย่างถูกวิธี ทั้งยังพบว่า ตัวชาวบ้านเองยังมีหนี้สินอยู่หลายแหล่งด้วยกัน (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร, สหกรณ์การเกษตรแม่ทา จำกัด, หนี้สินนอกระบบต่างๆ) หากชาวบ้านพยายามให้ตนเองมีหนี้สินอยู่เพียงแหล่งใด แหล่งหนึ่งที่มีอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำที่สุดได้ นั้น จะมีแนวโน้มในการปลดปล่อยหนี้สินของตนเองได้ง่ายยิ่งขึ้น

ปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน คือปัญหาด้านการเกษตรที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการผลิตพืชเชิงเดี่ยวมากจนเกินไป ซึ่งมีผลถึงการพึ่งพาตลาดและพ่อค้าคนกลางอยู่ตลอดเวลา และเป็นพืชที่ชาวบ้านคิดว่าง่ายไม่ต้องเสี่ยงต่อเรื่องตลาดรองรับ , ระบบการศึกษาที่เด็กเรียนจบมาแล้วไม่มีงานทำ, ค่านิยมด้านการบริโภคต่างๆตลอดถึงของใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ทำให้คนเกิดความอยากได้อยากมี โดยไม่ได้คำนึงถึงความสามารถของตนเองว่าจะสามารถรับภาระค่าใช้จ่ายที่จะเกิดขึ้นไหวหรือไม่, อบายมุขต่างๆ ที่คนในชุมชนยังเห็นว่าตนเองไม่สามารถจะเลิกได้(ลดได้แต่ไม่เลิก) เพราะคิดว่าเป็นสิ่งที่น่าเสี่ยงดวงไว้เผื่อดวงจะดี ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าปัญหานี้สินหากจะแก้ได้จะต้องมีการหาพืชตัวใหม่โดยต้องมีผู้เข้ามารับผิดชอบอย่างจริงจัง ทั้งเรื่องต้นทุนการผลิต มีตลาดรองรับ ราคาเหมาะสม ,ตลอดทั้งการหาแหล่งเงินกู้ที่ราคาต่ำมาให้ชาวบ้านไปใช้หนี้เงินกู้ที่ดอกเบี้ยแพง

กระบวนการเข้าไปสร้างความตระหนักของชาวบ้านในเรื่องปัญหานี้สินคือ ให้ชาวบ้านได้เห็นสาเหตุของปัญหาและร่วมศึกษาถึงสาเหตุและวิธีแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง โดยชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ศึกษาทุกกระบวนการอย่างต่อเนื่อง และสร้างแรงกระตุ้นจากภายนอก (องค์กรต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้อง) ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา จะทำให้ชาวบ้านไม่รู้สึกว่าเป็นตนเองแก้ไขปัญหาโดยโดดเดี่ยว ลำพัง

ข้อเสนอแนะในการทำงานวิจัยขึ้นนี้ คือ ชาวบ้านควรจะมีการทำบัญชีรายรับ – จ่ายประจำวันในครัวเรือนแบบง่าย ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงฐานะทางการเงินที่แท้จริง (ทั้งจะเห็นถึงสาเหตุของการเป็นหนี้สิน และวิธีการลดหนี้สินได้) ตลอดถึงการทำบัญชี ต้นทุนการผลิตภาคการเกษตรต่างๆ เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเราควรจะปลูกพืชชนิดใดในผืนดินนั้นๆ และในช่วงใดที่เหมาะสม เพื่อให้ชาวบ้านมีกำไรจากการลงทุนมากที่สุด เมื่อมีรายได้เกิดขึ้นแล้วก็ควรนำไปชำระหนี้สินบางส่วนเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระลงไปบ้าง โดยชำระหนี้แหล่งเงินกู้ที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงให้หมดไปเสียก่อน เพื่อลดภาระดอกเบี้ยเงินกู้ที่แพงออกไป ทั้งเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ต้องดูตามความจำเป็นและฐานะทางการเงินของตนเองเป็นหลักก่อน เพื่อจะได้มีการวางแผนด้านการเงินที่ดี ทำให้ป้องกันการเกิดปัญหานี้สินเรื้อรังได้

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	
บทคัดย่อภาษาไทย	
สารบัญตารางประกอบ	
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 คำถามหลักของการวิจัย	2
1.4 ประโยชน์คาดว่าจะได้รับการวิจัย	4
1.5 ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย	4
1.6 งบประมาณดำเนินการ	4
1.8 นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย	5
บทที่ 2 ทบทวนเอกสารรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
บทที่ 3 วิธีดำเนินงานวิจัย	
3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	10
3.2 สถานที่ดำเนินการวิจัย	10
3.3 แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล	10
3.4 การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล	27
บทที่ 4 บริบทชุมชน	
4.1 สภาพพื้นที่	28
4.2 ประชากร	30
4.3 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	31
4.4 ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์	38
4.5 สภาพทางเศรษฐกิจ/ชุมชน/สังคม	41
4.6 การเข้ามาทำงานวิจัยของกลุ่มเยาวชน	42

บทที่ 5	ผลที่ได้รับจากการวิจัย	
5.1	สถานภาพส่วนบุคคลของชาวบ้าน	45
5.2	อาชีพที่มีผลต่อการแก้ไขปัญหานี้สินของชาวบ้าน	47
5.3	ตัวแปรที่มีผลต่อการเกิดหนี้สินของชาวบ้าน	49
5.4	แหล่งหนี้ที่ชาวบ้านเป็นลูกหนี้อยู่	53
บทที่ 6	บทสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
6.1	สรุปผลการวิจัย	58
6.2	ข้อมูลหนี้สิน	61
6.3	ข้อมูลหนี้สินนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกได้จริงหรือ	62
6.4	ผลกระทบที่ได้จากงานวิจัย	63
6.5	ข้อเสนอแนะ/แนวทางวิจัยต่อ	67
6.6	ปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จในการทำวิจัยเพื่อพัฒนา	68
6.7	แนวทางการวิจัยและพัฒนาในอนาคต	69

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

□	แผนที่แสดงที่ตั้งของชุมชน	72
□	แผนที่ที่ตั้งแสดงอาณาเขตของแต่ละหมู่บ้านในตำบลแม่ทา	73
□	รายชื่อคณะกรรมการหมู่บ้านห้วยทราย	74
□	แบบสำรวจข้อมูลหนี้สินครั้งที่ 1	75
□	แบบสำรวจข้อมูลหนี้สินครั้งที่ 2 – 4	76
□	แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานกลุ่มนำร่องฯ (พ่อบ้าน, แม่บ้าน)	78
□	ข้อมูลตัวเลขหนี้สิน(ครั้งที่ 2)	82
□	ข้อมูลตัวเลขหนี้สิน(ครั้งที่ 3)	83
□	ข้อมูลตัวเลขหนี้สิน(ครั้งที่ 4)	84
□	ต้นทุนการผลิตข้าวโพดฝักอ่อนช่วงฤดูแล้ง(1)	85
□	ต้นทุนการผลิตข้าวโพดฝักอ่อนช่วงฤดูแล้ง(2)	87

ประวัติผู้เขียน

กระบวนการสร้างจิตสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินอย่างยั่งยืน

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 จำนวนของสมาชิกในครัวเรือนของบ้านห้วยทราย	45
2 เพศของสมาชิกบ้านห้วยทราย	46
3 ลักษณะการประกอบอาชีพ	47
4 การหมุนเวียนรอบการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน	48
5 รายได้ต่อครัวเรือนต่อปีของบ้านห้วยทราย	49
6 ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสมาชิกบ้านห้วยทราย	50
7 ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสมาชิกบ้านห้วยทราย	51
8 เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆในครัวเรือน	52
9 แหล่งหนี้สินที่ชาวบ้านเป็นลูกหนี้อยู่	53
10 จำนวนครั้งที่เงินกู้	54
11 จำนวนเงินกู้ที่ชาวบ้านเป็นหนี้กับแหล่งทุน	55

แผนภูมิที่

1. แผนภูมิแท่งแสดงข้อมูลหนี้สินจากแหล่งเงินกู้ต่าง	56
2. แผนภูมิเปรียบเทียบข้อมูลหนี้สินในช่วงเดือนต่างๆ	57

ภาคผนวกที่

1. แผนที่แสดงที่ตั้งของชุมชน	72
2. แผนที่แสดงอาณาเขตของแต่ละหมู่บ้านในตำบลแม่ทา	73
3. รายชื่อคณะกรรมการหมู่บ้านห้วยทราย	74
4. แบบสำรวจข้อมูลหนี้สินครั้งที่ 1	75
5. แบบสำรวจข้อมูลหนี้สินครั้งที่ 2 – 4	76
6. แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานกลุ่มนาร่องฯ (พ่อบ้าน, แม่บ้าน)	78
7. ข้อมูลตัวเลขหนี้สิน(ครั้งที่ 2)	82
8. ข้อมูลตัวเลขหนี้สิน(ครั้งที่ 3)	83
9. ข้อมูลตัวเลขหนี้สิน(ครั้งที่ 4)	84
10. ต้นทุนการผลิตข้าวโพดฝักอ่อนช่วงฤดูแล้ง(1)	85
11. ต้นทุนการผลิตข้าวโพดฝักอ่อนช่วงฤดูแล้ง(2)	87

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ท่ามกลางกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม - เศรษฐกิจและการเมืองที่รวดเร็วตลอดระยะเวลา 4 ทศวรรษที่ผ่านมา ปรากฏการณ์ทางสังคมที่ก่อรูปและขยายตัวอย่างแพร่หลายในชุมชนชนบท คือการที่สังคมชาวนาถูกผนวกเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์และผลิตภายใต้ภาวะพึ่งพาทั้งในด้านปัจจัยการผลิตตลอดจนระบบตลาดมากยิ่งขึ้น ทั้งยังหลงเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ทั้งที่สังคมในภาคของชนบทไม่มีการตั้งรับที่ดี จนนำไปสู่การหลงเข้าไปสู่วัฒนธรรมของประเทศทางตะวันตก ทั้งค่านิยมการกิน การอยู่ รวมไปถึงวิถีวนนาการที่ทันสมัยทั้งด้านเทคโนโลยี เครื่องใช้ต่างๆ จนหลงลืมวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง ก่อให้เกิดการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น ซึ่งนำไปสู่สภาพการเป็น "หนี้สิน" ในหมู่ชาวบ้านในชุมชนชนบทในสังคมไทยปัจจุบัน(สุเทพ แสนมงคล 2543)

ปัญหานี้สืบเนื่องซึ่งเป็นปัญหาหลักที่ชาวบ้านห้วยทรายประสบอยู่ในขณะนี้เช่นเดียวกับชาวบ้าน(ชาวนาคนอื่น) และเป็นปัญหาที่ไม่ได้มีการร่วมวิเคราะห์หาแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกันของชาวบ้าน เดิมชุมชนบ้านห้วยทรายส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือ อาชีพเกษตรกรรม คือปลูกข้าวและปลูกพืชผักสวนครัวไว้กิน หลังจากทีทางหน่วยงานรัฐได้มีการเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพิ่มมากขึ้น คือการปลูกยาสูบ จนมาถึงการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน (ปัจจุบันยังมีการปลูกเป็นอาชีพหลักอยู่) ซึ่งชาวบ้านเองก็เริ่มเป็นหนี้สิน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เนื่องจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวนั้น จากการแลกเปลี่ยนวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชาวบ้าน เดิมราคาต้นทุนการผลิตพืชเชิงเดี่ยวไม่สูง ราคาขายดี ดินยังมีคุณภาพ แต่เมื่อเราใช้ดินและใช้ปุ๋ยเคมีในผืนดินเดิมนานๆ ดินจะมีคุณภาพที่เสื่อมลง ประจวบกับ ราคาต้นทุนการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเริ่มเพิ่มขึ้น และตลาดไม่ได้ประกันราคาสินค้า ทำให้เกษตรกร เริ่มเป็นหนี้สินขึ้น อีกส่วนหนึ่งคือการรับค่านิยมจากภายนอกมากเกินไป การใช้สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ซึ่งไม่ได้คำนึงถึงรายได้ที่ตนเองมีอยู่ กับรายจ่ายที่ตนเองใช้ไปว่าสมดุลกันมากน้อยแค่ไหน และการส่งเสริมการศึกษาของภาครัฐที่มุ่งเน้นให้มีการศึกษาภาคอุตสาหกรรม การเข้าไปทำงานในโรงงานต่างๆ ซึ่งครอบครัวที่ต้องการส่งลูกไปเรียนสูงๆ จนต้องไปหากู้ยืมเงินเพื่อส่งลูกเรียน เพื่อจบมาแล้วจะสามารถทำงาน ในบริษัทห้างร้านที่มีเงินเดือนสูงๆ สามารถจนเจ้าครอบครัวได้ แต่หลังจากเกิดภาวะเศรษฐกิจที่เรียกว่า "เศรษฐกิจฟองสบู่" โรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ ยุบตัวลง คนที่เรียนมาสูงๆ ก็ตกงานกลับมาอยู่บ้าน บางคนก็เลือกงาน

เพราะตนจบมาก็ต้องการทำงานในอัตรารายได้ เงินเดือนที่เหมาะสมกับความรู้ของตนเอง ทำให้เกิดภาวะว่างงาน และจะหันมาทำเกษตรกรรมก็ไม่ได้ เพราะได้ปลูกจิตสำนึกสร้างค่านิยมให้หลุดพ้นออกไปจากงานภาคเกษตรไปแล้ว อีกส่วนคือปัญหาค่านิยมต่างๆที่รับเอามาทั้งทางสื่อ ,สังคมภายนอก เช่น ของใช้,การกินการอยู่ต่างๆ ซึ่งถือเป็นของใช้ฟุ่มเฟือย ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดภาวะหนี้สินได้

ดังนั้นจึงเป็นปัญหาที่ต้องการให้มีการแก้ไขร่วมหาแนวทางออก เพื่อป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นภายในอนาคต เช่นปัญหาสิ่งแวดล้อม,ปัญหาการลักเล็กขโมยน้อย ,ปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ และปัญหาชุมชนล่มสลาย จากการที่จะต้องออกไปทำงานภายนอกเพื่อหาเงินมาใช้หนี้สินและจุนเจือครอบครัว และที่สำคัญคือจะต้องร่วมกันหาแนวทางสร้างจิตสำนึกให้มีการรักบ้านเกิดของตนเอง หวงแหนทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่ให้มากที่สุด สร้าง ศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความเข้มแข็งต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อสร้างศักยภาพ คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ให้เกิดการรัก หวงแหนบ้านเกิดที่ตนเองอาศัยอยู่
- 2) เพื่อคนในชุมชนจะไม่ได้เป็นหนี้สิน และไม่สร้างหนี้ให้กับตนเอง
- 3) เพื่อครอบครัวมีความอบอุ่น , ระบบเครือญาติมากขึ้น
- 4) เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง
- 5) เพื่อให้คนในชุมชนตระหนักถึงข้อเสียของการเป็นหนี้สินและสามารถป้องกันตนเองจากการเป็นหนี้สินได้ โดยไม่ให้เกิดได้ ไม่จำเริญมี

คำถามหลักของการวิจัย (สิ่งที่อยากรู้)

1. ข้อคิดเห็นกรณี การเป็นหนี้สินของชาวบ้าน
2. แหล่งทุนที่ชาวบ้านเป็นหนี้สิน
3. วิธีการสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านเกิดความอยาก ในการลดการลดการเป็นหนี้สินของตนเอง

วิธีการศึกษา

จากคำถามที่ 1 มีวิธีการศึกษาดังนี้

- จัดเวทีประชุมชาวบ้านเพื่อศึกษาแลกเปลี่ยนประเด็นข้อคิดเห็น กรณีปัญหาการเป็นหนี้สินของชาวบ้าน และวิธีการแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านทำและที่ชาวบ้านอยากจะทำว่ามีวิธีใดบ้าง (ทั้งระดับเขต, ระดับบึง, ระดับหมู่บ้าน ตามระยะเวลาของงาน)
- ศึกษาความเปลี่ยนแปลงจากการเข้าไปทำงานและศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชาวบ้านที่มีต่องานศึกษา / หนี้สินที่ได้ทราบ

จากคำถามที่ 2 มีวิธีการศึกษา ดังนี้

- เก็บข้อมูลการเป็นหนี้สินของชาวบ้าน ตลอดจนรายรับ – รายจ่าย ภาวะที่ชาวบ้านเป็น โดยเฉลี่ย/ปี พร้อมแหล่งทุนที่ชาวบ้านได้กู้ยืมเงิน ดอกเบี้ยต่างๆ เป็น ช่วงๆ
- ขอข้อมูลจากแหล่งทุนที่ชาวบ้านเป็นหนี้สินอยู่ และติดตามความ เคลื่อนไหวของตัวเลข และข้อมูลหนี้สินที่ชาวบ้านเป็นอยู่ เป็นระยะๆ เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลง
- ศึกษาความเป็นไปได้ในการปลดปล่อยหนี้สินของชาวบ้านในระยะยาวว่าควรจะเป็นไปในรูปแบบใด

จากคำถามที่ 3 มีวิธีการศึกษา ดังนี้

- จัดเวทีให้ข้อมูลผลสรุปจากการศึกษาข้อมูลแก่ชาวบ้าน ศึกษาความสนใจ และความกระตือรือร้น
- หากกลุ่มที่สนใจจะได้ไขปัญหาของตนเองออกมาว่าตนเองต้องการแก้ไขปัญหารื่องใดบ้าง
- เมื่อรู้ปัญหาให้ทดลองหาแนวทางร่วมกัน (ศึกษาดูงาน ,ลองผิดลองถูก,แลกเปลี่ยนประเด็นปัญหภายในกลุ่ม)
- ให้ข้อมูลชาวบ้าน มีเวทีแลกเปลี่ยนการทำงานอย่างต่อเนื่อง ให้ชาวบ้านเห็นข้อมูล และผลการทำงานว่าไปถึงไหนแล้ว พร้อมกับพยายามสร้างผู้นำในกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มสามารถดำเนินไปได้
- ติดตามผล พร้อมสรุปผลการทำงานร่วมกัน

ประโยชน์คาดว่าจะได้รับการวิจัย

- 1) ชาวบ้านรักและมีการพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีความเข้มแข็งและครอบครัวมีความอบอุ่น
- 2) ชาวบ้านรู้สาเหตุของหนี้สินของตนเองและสามารถหาวิธีป้องกันการเกิดปัญหาหนี้สินได้ในระยะยาวได้
- 3) ชาวบ้านมีวิถีชีวิต โดยใช้ระบบการพึ่งพาอาศัยกันมีระบบการช่วยเหลือแบบเครือญาติมากขึ้น
- 4) ชาวบ้านมีระบบการใช้จ่ายเงินที่เป็นระบบ มีแบบแผนมากขึ้น

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

การทำงานวิจัยชิ้นนี้ตอนแรกผู้วิจัยคิดว่าการใช้ระยะเวลาการศึกษาวิจัยเพียง 1 ปี ก็สามารถจะศึกษาข้อมูลที่เราจะลึกได้ ซึ่งในทางปฏิบัติจริงนั้น ไม่สามารถจะกระทำได้เลยแม้ว่าผู้วิจัยจะขอเพิ่มระยะเวลาการวิจัยออกเป็น 1 1/2 ปีก็ตาม การสร้างกระบวนการปลูกจิตสำนึกให้กับชาวบ้านในการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สิน ก็เพียงดำเนินไปได้เพียง 50 %เท่านั้นเมื่อเทียบกับผลที่คาดว่าจะได้รับ เพราะช่วงระยะเวลาที่ทางผู้วิจัยได้เสนอไปนั้น บางครั้งความพร้อมของชาวบ้านก็น้อยเนื่องจากประจวบกับงานของชาวบ้านที่จะต้องทำเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวของตนเอง ซึ่งระยะเวลาที่ทางทีมวิจัยได้ดำเนินงานนั้นคือ ระหว่างเดือน เมษายน 2544 - กรกฎาคม 2545

งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย

งบประมาณในการใช้ในกิจกรรมงานวิจัยทางผู้วิจัยได้จำแนกเป็น 2 ส่วน คือ

- งบด้านการบริหารจัดการ
เป็นงบที่ตั้งขึ้นในส่วนของ เงินเดือนผู้วิจัย เอกสาร งานเขียนต่างๆ
- งบกิจกรรม
เป็นงบที่ตั้งขึ้นในส่วนของกิจกรรมที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาหนี้สินที่ยั่งยืน ซึ่งตัวกิจกรรมเอง บางครั้งจะต้องมีการปรับอยู่ตลอดเวลาเนื่องจากงานเขียน และการนำไปปฏิบัตินั้นไม่สอดคล้องกันซึ่งหากจะยืนยันให้แผนงานที่กำหนดไว้เป็นหลักงานที่ออกมา ก็ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของงานที่ได้คาดไว้ ซึ่งทางผู้วิจัยจะใช้ความพร้อมและความสอดคล้องของบริบทในชุมชนเป็นฐานในการทำงานวิจัย ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเราจะสามารถสร้างกระบวนการแก้ไขปัญหาโดยให้ชาวบ้านเป็นผู้กำหนดและให้ชาวบ้านมีความต้องการ เกิดความคิดแก้ไขปัญหาของตนเองได้

นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

“กระบวนการปลดปล่อย” คือ ขั้นตอน/วิธีการที่ทำให้ตนเองรู้สึกหลุดพ้นจากปัญหานั้นๆ

“ตนเอง” คือ บุคคล / ครอบครัว

“หนี้สิน” คือ การกู้ยืมทรัพย์สินจากบุคคลอื่น ทั้งที่เป็นองค์การทางการและไม่เป็นทางการ หรือแม้กระทั่งมี หรือไม่มี การนำสิ่งของไปจำนอง/จำนำไว้ แต่การนำทรัพย์สินของบุคคลอื่นไปแล้วจะต้องนำกลับคืนไปให้เจ้าของ ทั้งพร้อมมี หรือไม่มีดอกเบี้ยแล้วแต่เงื่อนไขการกู้ยืม

“ยั่งยืน” คือ ความมั่นคง

ผู้เขียนได้ให้นิยามคำว่า “กระบวนการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินอย่างยั่งยืน” รวมได้ว่า “ขั้นตอน / วิธีการที่สามารถเสาะแสวงหาเพื่อให้ตนเอง/ครอบครัวได้รู้สึกหลุดพ้นจากปัญหาหนี้สิน และการสร้างเกราะให้กับตนเองเพื่อจะได้ไม่เข้าไปสู่วัฏจักรวงเวียนของหนี้สินได้ตลอดไป”

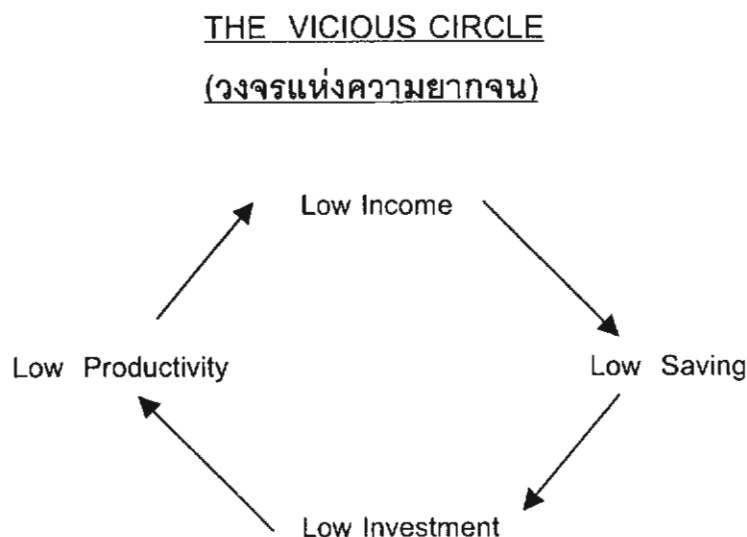
บทที่ 2

บททวนเอกสารงานวิจัยและงานพัฒนาที่ผ่านมา

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างจิตสำนึกในการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินอย่างยั่งยืน ของบ้านห้วยทราย” กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยศึกษาเชิงปฏิบัติการเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ต่างๆ ที่มีส่วนในการสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาหนี้สิน และหาแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ด้วยตนเอง และมีความยั่งยืนในอนาคต

กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2536 : 2) ได้อธิบายถึงการแก้ไขปัญหานี้สินเกษตรกร ไว้ว่า การแก้ไขปัญหานี้สินเกษตรกรไม่เพียงแต่จะพิจารณาระบบสินเชื่อ หรือการปลดปล่อยหนี้สินเพียงอย่างเดียว แต่การมองกลไกทั้งระบบ เศรษฐกิจ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการณ์การหนี้สินของตัวเกษตรกร ผลจากการดำเนินงานที่ผ่านมา ตลอดจนแผนงาน โครงการ องค์การและสถาบันที่เกี่ยวข้องในรูปแผนงาน มีองค์ประกอบกิจกรรมพัฒนาผสมผสานแทนการมุ่งเน้นการพัฒนาเฉพาะอย่างดังที่เคยเป็นมา โดยมีครัวเรือนเป็นกลุ่มเป้าหมายสำหรับการพัฒนา แทนการมุ่งพัฒนาสินค้าหรือกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง

ดังภาพประกอบ

พิกษ์(2538 : 24) ได้ทำการศึกษาสภาพหนี้ (ไม่เป็นหนี้) ของเกษตรกรในรอบปีมี การเคลื่อนไหวตามฤดูกาล ซึ่งมีการเคลื่อนไหวของหนี้สินจะขึ้นอยู่กับข้อมูลรายละเอียด และ ปัญหาของเกษตรกรเป็นหลักจำเป็นอย่างยิ่งที่จำเป็นต้องมีข้อมูล ทั้งนี้เพื่อใช้ในการวินิจฉัยสภาพหนี้ ของเกษตรกรย้อนหลัง เพื่อพัฒนาชำระหนี้ หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่เกษตรกรมีหนี้สิน เพิ่มขึ้นจนยากที่จะแก้ปัญหานการนี้ด้วยตนเอง สาเหตุของการมีหนี้สิน (ถ้าสมมติว่าเกษตรกร ชื้อสดๆ) พอจะจำแนกได้ 3 ประเภท คือ ด้านการผลิตเป็นเรื่องประสิทธิภาพในการผลิตของ เกษตรกรแต่ละราย ด้านการตลาด (เกี่ยวข้องกับความเสี่ยงและความไม่แน่นอน นอกเหนือการควบคุมของเกษตรกร) เป็นความผันผวนของราคา(ตกต่ำ) และการแทรกแซงของรัฐบาลอันเนื่องมาจาก โครงการที่รัฐบาลส่งเสริมประสบความล้มเหลว ทำให้เกษตรกรมีหนี้สินพอกพูนขึ้นจนเกินกำลังที่จะ แก้ไขได้ด้วยตนเอง

หนี้สินของเกษตรกร อาจจำแนกตามแหล่งที่มาได้เป็น 3 แหล่ง หนี้สินในระบบ ตลาดการเงิน(Organized Money Market) เป็นหนี้สินในตลาดการเงินที่เจ้าหน้าที่ทางการเงินของ รัฐบาลที่มีอำนาจในการกำกับดูแล ได้แก่หนี้สินของเกษตรกรที่มีกับ ธ.ก.ส. หนี้สินของเกษตรกรที่มี กับธนาคารพาณิชย์ทั่วไป หนี้สินของเกษตรกรที่มีกับสถาบันเกษตรกร สหกรณ์การเกษตรและกลุ่ม เกษตรกร ตลอดจนหนี้สินของเกษตรกรที่มีกับหน่วยงานของรัฐบาล (ที่ไม่ใช่สถาบันการเงิน) ส่วน หนี้สินนอกระบบตลาดการเงิน (Unorganized Money Market) เป็นหนี้สินนอกตลาดการเงินที่เจ้า หน้าที่ทางการเงินของรัฐบาลไม่มีอำนาจเข้าไปกำกับดูแล ได้แก่ หนี้สินของเกษตรกรที่มีกับเจ้าของ โรงสี นายทุนในท้องถิ่น พ่อค้าคนกลาง ญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้าน

กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตรของกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ (2536 : 13) ได้ให้ ความหมายของอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ที่เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสามารถชำระหนี้ของเกษตรกร เพราะกิจกรรมทางการเกษตรไม่เพียงแต่ความเสี่ยงภัยที่เกิดโดยธรรมชาติผลตอบแทนต่อการลงทุน ก็นับว่าต่ำ และอาศัยระยะเวลาซึ่งเป็นไปตามฤดูกาล หากการชำระคืนด้วยอัตราดอกเบี้ยสูง ธุรกิจ การทำฟาร์มไม่อาจจะเทียบได้กับธุรกิจด้านการเงิน ผลได้คงเป็นเจ้าของเงินทุนซึ่งก็ไม่ใช่การ สนับสนุนแผนงานการยกระดับ และการ กระจายรายได้แต่อย่างใดเลย ช่องว่างของรายได้กลับจะ กว้างมากขึ้น โดยที่ภาคนอกการเกษตรนั้นมีโอกาสที่ดีกว่าภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจขณะนี้

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช(2531) กล่าวว่า การมิได้ใช้เงินกู้ในตามวัตถุประสงค์ที่แจ้งไว้ในรายงานของกู้จากสหกรณ์ ตามระเบียบว่าด้วยการใช้เงินกู้ระยะสั้นและระยะปานกลางแก่สมาชิกสหกรณ์การเกษตร ทำให้เงินที่สมาชิกกู้ไปไม่ก่อให้เกิดรายได้ แก่ครอบครัว และบางครั้งอาจนำไปใช้ในทางที่ก่อให้เกิดผลเสียด้วย เช่น ใช้ในการพนัน หรือเสพยาเมา เป็นต้น

ทองโรจน์ (2521) มีเกษตรกรจำนวนมากที่มีภาระที่ต้องเผชิญอยู่กับหนี้สินโดยที่ไม่สามารถปลดปล่อยได้โดยง่าย ก่อให้เกิดความวิตกกังวลและท้อถอย มีปัญหาในการดำเนินอาชีพเป็นอย่างมาก

จันทร์ศรี (2536) ได้ให้สมมติฐานในการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการชำระคืนสินเชื่อการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์คือ 1)ขนาดของฟาร์ม 2)ปริมาณหนี้สินในระบบ สหกรณ์ 3)ปริมาณหนี้สินนอกระบบสหกรณ์ 4)แหล่งเงินกู้ 5)การใช้เงินกู้ตามวัตถุประสงค์ 6) การทวงถามหนี้ของสหกรณ์ 7)มูลค่าหลักประกันสินเชื่อ 8)ปัญหาการขาดทุนในกิจการฟาร์ม 9)รายได้ที่เพียงพอจากรายได้เฉลี่ยของเกษตรกร 10)ความรับผิดชอบ

ในจำนวนปัจจัยทั้ง 10 ข้อ มีเพียง 1 ข้อ กล่าวคือ ปริมาณหนี้สินในระบบสหกรณ์ เท่านั้นที่มีความสัมพันธ์ต่อการชำระคืนสินเชื่อการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์ ส่วนอีก 9 ข้อ ไม่มีความสัมพันธ์ต่อการชำระคืนสินเชื่อการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์แต่อย่างใด

ปัจจัยดังกล่าว คือ ปริมาณหนี้สินในระบบมีความสัมพันธ์ในทางลบกับการชำระคืนสินเชื่อการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สำหรับตัวแปรอื่นๆ ไม่มีความสัมพันธ์ต่อการชำระคืนสินเชื่อการเกษตรของสมาชิกสหกรณ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ หลายความว่า "การที่สมาชิกชำระคืนสินเชื่อการเกษตรได้ในเปอร์เซ็นต์ที่สูงนั้น จะมีหนี้สินค้างชำระกับสหกรณ์น้อย

จากแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนผลงานวิจัยที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าเรื่องของหนี้สินนั้นได้รับความสนใจเป็นอย่างมากจากทุกฝ่าย ชุมชนบ้านห้วยทรายเป็นชุมชนหนึ่งที่ทำให้ความสนใจและมองปัญหาหนี้สินเป็นปัญหาใหญ่ที่มีอยู่ในชุมชน และอาจจะเป็นปัญหาเรื้อรังได้ในอนาคตหากมีการจัดการที่ไม่ถูกวิธี สิ่งสำคัญที่จะแก้ไขปัญหานี้ได้คือการ สร้างจิตสำนึกให้กับชาวบ้านให้เห็นถึงสาเหตุ โทษ ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หากเรายังมีหนี้สินอยู่

ดังนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงได้เลือกปัจจัยต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อการสร้างจิตสำนึกการปลดปล่อยหนี้สิน เช่น ลักษณะการประกอบอาชีพ,การหมุนเวียนรอบการปลูกข้าวโพด,รายได้- ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน,ของใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ,แหล่งนี้ที่กู้ยืม วิธีการแก้ไขปัญหาและการชำระค่านีสินของชาวบ้าน,ต้นทุนการผลิตพืช, ซึ่งผลของการวิจัยครั้งนี้ คาดว่า จะเป็นประโยชน์โดยตรงกับคนในชุมชน และพื้นที่ที่ประสบปัญหาด້ายๆกัน เพื่อสามารถนำไปใช้ในการวางแผนและวิธีการแก้ไขปัญหาหนี้สินของตนเองได้อย่างยั่งยืนต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

1.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ศึกษา เป็นชาวบ้านในหมู่บ้านห้วยทราย กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ โดยแยกเป็น 2 ระดับ คือ

1. การศึกษาข้อมูลทั่วไปของชุมชน สภาพหนี้สิน ข้อคิดเห็นต่อหนี้สิน และการแก้ปัญหาหนี้สินของชุมชน จากประชากรในหมู่บ้าน จำนวน 991 คน 297 ครัวเรือน อันประกอบไปด้วยกลุ่มผู้นำ, แม่บ้าน, พ่อบ้าน, เยาวชน
2. การศึกษากระบวนการแก้ปัญหาหนี้สินของเกษตรกร จาก 2ก กลุ่มย่อย ได้แก่
  - กลุ่มแม่บ้าน (นวดแผนโบราณ) จำนวน 19 คน
  - กลุ่มพ่อบ้าน(หาแนวทางเลือกอาชีพใหม่ให้กับตนเอง) จำนวน 14 คน

1.2 สถานที่ดำเนินการวิจัย

สถานที่คือบ้านห้วยทราย ต.แม่ทา กิ่งอ.แม่อน จ.เชียงใหม่ ซึ่งประกอบด้วยประชากรจำนวน 991 คน มี ครัวเรือน 297 ครัวเรือน

สำหรับเหตุผลในการเลือกบ้านห้วยทราย ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากบ้านห้วยทราย มีองค์กรกลุ่มต่างๆ อยู่หลายส่วนซึ่งมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายและการให้ความร่วมมือในชุมชนมีค่อนข้างสูง และความพร้อม ปัญหาหนี้สินมีทีมที่สนใจจะร่วมทำงานร่วมด้วย แต่ยังประสบปัญหาการเป็นหนี้สินอยู่

1.3 แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล

1. แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เป็นแบบของคำถามที่ได้จัดขึ้นเป็นคู่มือในการสัมภาษณ์ เพื่อรวบรวมความรู้ ความคิดเห็นและปัญหาต่างๆ ที่ชาวบ้านประสบอยู่ ซึ่งมีลักษณะ คำถาม แบบปลายเปิด (Open-ended Question) และคำถามแบบปลายปิด (Close-ended Question) โดยการสัมภาษณ์ ชาวบ้านในหมู่บ้านในแต่ละหลังคาเรือนโดยแบ่งออกเป็น 3 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1	ข้อมูลพื้นฐานของสมาชิกในแต่ละครัวเรือนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านอื่นๆ
ตอนที่ 2	ลักษณะการประกอบอาชีพและภาวะหนี้สินของคนในชุมชน
ตอนที่ 3	ปัญหาข้อเสนอแนะ และความต้องการความช่วยเหลือของชาวบ้าน

2. การทดสอบแบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์

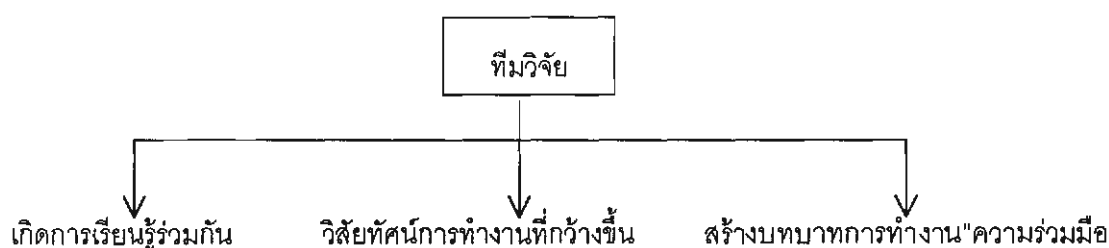
การทดสอบแบบสอบถามได้นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นโดย ทีมวิจัย,ทีมที่ปรึกษา และชาวบ้านเป็นผู้กำหนด ว่าเนื้อหาที่ต้องการรู้มีอะไรบ้าง และให้ชาวบ้านเป็นผู้กรอก รายละเอียดแบบสอบถามเอง ซึ่งเป็นชาวบ้านทั้ง 297 ครัวเรือน แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ก่อนนำไปใช้จริงครั้งที่ 2 กับชาวบ้านทั้ง 297 ครัวเรือน โดยใช้วิธีสัมภาษณ์ ครั้งที่ 3 นำไปใช้สัมภาษณ์กลุ่มนำร่องแก้ไขปัญหาลักษณะของรูปแบบ จำนวน 2 กลุ่ม สมาชิก 33 คน

3. ประชุมคณะทำงานเพื่อวางแผนการลงพื้นที่

ขั้นตอน/กระบวนการ

- จัดเวทีโดยเชิญทีมเยาวชน 10 คน ทีมที่ปรึกษา 8 คน หัวหน้าเขต 12 คน
- นำเสนอการทำงานวิจัย และการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกรณีถึงปัญหานี้สิน และวิธีการเข้าไปสร้างกระบวนการแก้ไขปัญหาให้กับชาวบ้านในมุมมองของทีมวิจัย และข้อคิดเห็นของทีมตลอดถึงจุดยืนในการร่วมกันทำงานให้เกิดพลัง และมีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยพูดถึงกลุ่มคนที่จะเข้าไปสร้างกระบวนการ และความต้องการของชาวบ้านเพื่อให้สามารถนำไปปรับใช้ในกระบวนการทำงานได้
- กำหนด ปรับปรุงแผนการทำงานเดิมที่กำหนดไว้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวบ้านมากที่สุด
- แบ่งบทบาทหน้าที่การเข้าไปทำงานกับชาวบ้าน

ผลจากการดำเนินงาน

มีการปรับแผนการทำงานจากเดิมที่จะมีการเข้าไปจัดเวทีชาวบ้านระดับหมู่บ้านเพื่อแจ้งให้ชาวบ้านทราบถึงที่มาที่ไปของงานวิจัย และประเด็นปัญหานี้สิน แต่ทางทีมวิจัย มีข้อเสนอว่า ควรจะเข้าไปจัดเวทีกับชาวบ้านระดับเขตจำนวน 12 เขตก่อน เพราะจากการที่เคยมีการประชุมระดับหมู่บ้านทุกครั้งชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุมจะมาร่วมไม่ถึง 50 % ของชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน ซึ่งหากจัดในรูปแบบของหมู่บ้านอยู่ ชาวบ้านจะได้รับข้อมูลไม่ทั่วถึง ความสนใจก็จะน้อยไปด้วย ดังนั้นหากเราเข้าไป

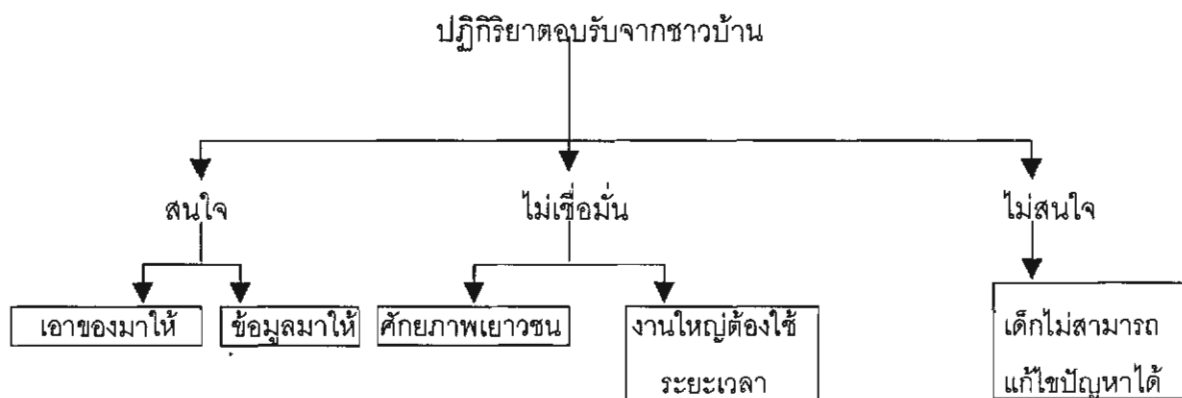
จัดเวทีในเขต ซึ่งเป็นระดับย่อยจากหมู่บ้านไป ซึ่งจะมีหัวหน้าเขตเป็นผู้รับผิดชอบ และเรียกลูกเขตประชุม ซึ่งมีปัจจัยหลายอย่างที่ทางทีมเห็นว่าจะได้ผลมากกว่าระดับหมู่บ้าน คือ ใกล้บ้าน(เพราะประชุมบ้านหัวหน้าเขต, จำนวนสมาชิกเฉลี่ยเขตละ 18 – 26 คน) ซึ่งการสื่อสารข้อมูลทั่วถึง , สามารถเห็นประเด็นปัญหาที่จะต้องเข้าไปร่วมกับชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนประเด็นปัญหาได้ ซึ่งทีมเองก็จะเกิดการมีส่วนร่วมในการทำงานมากขึ้น

4. เวทีชี้แจงทำความเข้าใจระดับเขต 12 เขต

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- ประชุมย่อยทีมเยาวชน เพื่อจัดรูปแบบการนำเสนอพร้อมเตรียมข้อมูล / คนขึ้นนำเสนอ กับชาวบ้าน
- หัวหน้าเขตนัดประชุมลูกเขต โดยกำหนดเขตละ 1 วัน 12 เขต
- ประชุม โดยหัวหน้าทีมวิจัยนำเสนอที่มา – ที่ไปของงานวิจัย
- ทีมงานขึ้นนำเสนอสาเหตุการเป็นหนี้สิน / แนวทางแก้ไขปัญหที่ชาวบ้านเห็นว่าควรจะเป็น , โดยใช้ประเด็นหลัก พร้อมแลกเปลี่ยนชาวบ้านในประเด็นย่อยว่ามาจากสาเหตุใดบ้าง
- แจกการเก็บข้อมูลหนี้สิน ครั้งที่ 1 โดยให้หัวหน้าเขตเป็นคนนำไปแจกกับชาวบ้าน ให้ชาวบ้านกรอกข้อมูลแล้วก็เอามาส่งให้กับหัวหน้าเขต เพื่อหัวหน้าเขตจะรวบรวมให้กับ เยาวชนเพื่อนำไปสังเคราะห์อีกที

ผลการดำเนินงาน

ผลจากการจัดเวที ครั้งแรกที่ทีมวิจัยได้เข้าไปจัดเวทีร่วมกับชาวบ้าน ซึ่งมีปัญหาด้านการนำเสนอ เพราะใหม่กับเวที เกิดการประหม่า และเมื่อนำเสนองานเสร็จชาวบ้านไม่รู้ว่าจะแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างไร เวทีจึงเป็นการนำเสนอเพียงฝ่ายเดียว ชาวบ้านไม่เกิดการมีส่วนร่วม ดังนั้นเมื่อมีการเข้าไปจัดเวทีในเขตต่อไป ทีมจึงได้มีการปรับการนำเสนอให้ลดเรื่องการเป็นทางการกับชาวบ้าน

ลง เป็นเวทีพูดคุยกับชาวบ้าน เมื่อนำเสนองานเสร็จก็จะโยนคำถามแลกเปลี่ยนกับชาวบ้าน (พยายามให้ทุกคนมีส่วนร่วมในความคิดเห็น) ชาวบ้านจึงลดความประหม่า และกล้าแสดงความคิดเห็น ข้อสังเกตจากที่ทางทีมได้ดำเนินกิจกรรมลงพื้นที่ทำความเข้าใจชาวบ้านทั้ง 12 เขตแล้วเสร็จ จะเห็นได้ว่าชาวบ้านจะมีอยู่ 3 กลุ่มหลัก คือ

- กลุ่มที่สนใจ เพราะคิดว่างานวิจัยเข้าไปแล้วจะเอาของมาให้ (ติดภาพเก่าๆ ที่มีองค์กรใดเข้าไปก็จะแจกสิ่งของให้) เป็นส่วนใหญ่ จะมีบ้างก็บางส่วนที่เข้ามาศึกษาและพอจะเข้าใจงานบ้างจึงรู้ว่างานวิจัยเข้าไปเพื่อศึกษาและให้ชาวบ้านเห็นปัญหาและสาเหตุการเป็นหนี้สิน

- กลุ่มที่ไม่เชื่อมั่น เพราะปัญหาหนี้สินเป็นปัญหาใหญ่ ซึ่งทั้งภาครัฐ และเอกชนกำลังให้ความสำคัญ ที่จะแก้ไขปัญหานอยู่ ซึ่งยากมาก หากเด็กจะเข้ามาทำประเด็นปัญหาดังกล่าวเห็นว่าเป็นไปได้ยาก เพราะศักยภาพของกลุ่มเยาวชนเอง ซึ่งยังถือเป็นวัยที่ยังไม่มีความรับผิดชอบเท่าที่ควร และแม้ผู้ใหญ่จะหาทางแก้ไขปัญหานอยู่ก็ยังไม่ทำได้ยากเลย

- กลุ่มที่ไม่สนใจ เพราะยังติดภาพอดีตเดิมๆ ของเด็กที่เคยผ่านชีวิตวัยรุ่น ที่เคยเป็นเด็กก้าวร้าว เกร สักคมไม่ยอมรับ เมื่อเด็กสนใจจะมาทำงานชาวบ้านจึงไม่ให้ความสนใจ (ไม่เปิดโอกาส) บางครั้งยังตอกย้ำปมด้อยของเด็กที่เคยเป็นในอดีต ซึ่งก็เป็นข้อดีส่วนหนึ่งที่ทำให้เด็กต้องพัฒนาตนเองให้ชาวบ้านเกิดการยอมรับให้ได้

5. เก็บข้อมูลหนี้สินครั้งที่ 1

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- จัดเวทีหากรอบรูปแบบการออกแบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชาวบ้าน ในทีมวิจัยทั้งหมดว่าควรจะมีหน้าตาเป็นอย่างไร ซึ่งในแบบสำรวจเนื้อหาที่ทางทีมวิจัยเสนอว่าควรจะมีคือ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (ไม่ต้องกรอกชื่อว่าเป็นผู้ให้ข้อมูล เพราะไม่ต้องการละเมิดสิทธิและเห็นว่าจะได้ข้อมูลที่เป็นจริง) , อาชีพที่ทำอยู่ , จำนวนหนี้สินที่ชาวบ้านมีจากแหล่งทุนต่างๆ, รายรับ – รายจ่าย(เฉลี่ยต่อวัน) , ระบายมุขต่างๆ, ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษามุข เป็นต้น
- เมื่อได้รูปแบบข้อมูลที่ต้องการทีมหัวหน้าเขตก็นำข้อมูลไปให้สมาชิกในเขตของตนเองกรอกข้อมูล แล้วให้นำไปส่งที่หัวหน้าเขต
- หัวหน้าเขตรวบรวมเสร็จก็จะส่งมาให้กับทีมเยาวชน เพื่อนำไปรวบรวม ส่งเคราะห์ ก่อนนำเสนอข้อมูลทั้งหมดในทีมวิจัยอีกครั้ง

ผลการดำเนินงาน

ได้กรอบการเก็บข้อมูลตามที่ทางทีมต้องการ แต่เมื่อนำไปเก็บข้อมูล โดยวิธีให้ชาวบ้านเป็นผู้กรอกข้อมูลเอง ซึ่งยังถือว่าไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจาก ชาวบ้านส่วนใหญ่กรอกข้อมูลไม่เป็น , คำนวณค่าใช้จ่ายเองไม่ได้ , ซึ่งเมื่อเก็บข้อมูล (จากชาวบ้านที่ส่งกลับคืนมา) ได้ % ซึ่งข้อมูลที่ไม่ส่งมาเนื่องจากชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ เพราะไม่เห็นความสำคัญ , ถือว่าเป็นการสร้างภาระให้กับตนเอง , ลืมเอาส่ง ทางทีมจึงเอาข้อมูลเฉพาะที่ชาวบ้านกรอกให้ไปรวบรวม และวิเคราะห์ เพื่อจะได้นำข้อมูลไปแลกเปลี่ยนในทีมวิจัย เพื่อกำหนดทิศทางการทำงานต่อไป

6. เวกวิเคราะห์ข้อมูลในคณะทำงาน

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- ทีมเยาวชนจัดเวทีย่อยสรุปผลการจัดเวทีชาวบ้าน 12 เขต – การเก็บข้อมูลหนี้สิน
- ทีมเยาวชนประสานขอข้อมูลหนี้สินจากแหล่งทุน คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรแม่ทา จำกัด และสหกรณ์การเกษตรแม่ทาจำกัดเพื่อนำมาเปรียบเทียบข้อมูลกับข้อมูลที่ชาวบ้านให้
- นัดประชุมทีมวิจัย เยาวชน /หัวหน้าเขต / ที่ปรึกษา
- จัดประชุมสรุปผลการทำงาน โดยทีมเยาวชนเป็นผู้นำเสนอผลการทำงานตลอดจนข้อมูลหนี้สินทั้งหมด
- นำข้อมูลมาวิเคราะห์แลกเปลี่ยนทั้งปัญหา/อุปสรรค/แนวทางแก้ไขปัญหาของชาวบ้านตลอดถึงข้อเสนอแนะ ปฏิบัติตอบรับของชาวบ้านที่มีต่องานวิจัย
- วางแผนการทำงานช่วงต่อไปร่วมกัน

ผลการดำเนินงาน

- ทีมเยาวชนมีการแลกเปลี่ยนติดตามข้อมูลอย่างต่อเนื่องทำให้เห็นพัฒนาการและความเคลื่อนไหวของงานร่วมกัน เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาปรับปรุงการทำงานของตนเองให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการยอมรับ
- แหล่งทุนที่ได้เข้าไปขอข้อมูล ไม่ค่อยให้ความร่วมมือเท่าที่ควร เพราะอ้างว่าเป็นข้อมูลภายในองค์กรของตนเอง (ไม่ยอมเปิดเผยข้อมูล) แต่ก็ให้ข้อมูลมาเหมือนกัน
- ข้อมูลหนี้สินที่นำมาเปรียบเทียบ(จากข้อมูลแหล่งทุน/ข้อมูลที่ชาวบ้านให้) เห็นความแตกต่างกันมาก เพราะข้อมูลที่ได้จากชาวบ้านไม่ครบตามจำนวนครัวเรือนที่มีอยู่ในชุมชน ดังนั้นทางทีมวิจัยจึงมีมติว่า จะต้องเพิ่มรายละเอียดข้อมูลที่ต้องการศึกษาจากชาวบ้านเพิ่มเติมให้ละเอียดยิ่งขึ้นในแบบสำรวจ และต้องลงพื้นที่ไปเก็บข้อมูลอีกครั้งโดย

ปรับเปลี่ยนวิธีการเก็บข้อมูล คือให้ทีมเยาวชนเป็นคนเข้าไปเก็บข้อมูล(แบ่งคนรับผิดชอบ
ทำงานร่วมกับหัวหน้าเขต เขตละ 1 คน) เพื่อจะได้รู้ปัญหาชาวบ้าน และดูความร่วมมือ
ในการร่วมกิจกรรมให้ข้อมูล และการรณรงค์เรื่องการประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น

- มีการนำข้อมูลที่นำเสนอในเวที มาลำดับขั้นตอน และความสำคัญ ก่อนที่จะนำไป
เสนอผลการเก็บข้อมูลในเวทีชาวบ้าน 12 เขต
- ทีมวิจัยเกิดกระบวนการเรียนรู้และเปลี่ยนการทำงาน พัฒนาฝีมือการนำเสนอเพิ่มมาก
ขึ้น ทั้งการสร้างวิสัยทัศน์การทำงานของตนเองให้กว้างขึ้น รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
เพื่อนำไปแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น

7. เวทีนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเวทีชาวบ้าน (12 เขต)

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- นำข้อมูล / ข้อเสนอแนะจากเวทีวิเคราะห์ข้อมูลนี้ขึ้น(ในทีมวิจัย) มารวบรวม ทำเป็นสื่อ
เตรียมนำเสนอชาวบ้าน
- กำหนดคนนำเสนอผลการทำงานตามเนื้อหาที่นำเสนอ(ให้ทีมที่ปรึกษาร่วมเวทีประชุมด้วย)
- ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านทราบล่วงหน้า ก่อนเข้าไปจัดเวที/หัวหน้าเขตเข้าไปแจ้งเชิญ
ประชุมลูกเขตของตนเอง
- จัดประชุมสมาชิกเขต โดยมีเนื้อหาการนำเสนอ คือ
  - สาเหตุการเป็นหนี้สินที่ชาวบ้านเคยนำเสนอทั้ง 12 เขต
  - แนวทางข้อเสนอแนะ การแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านต้องการ
  - ข้อมูลหนี้สินจากที่ชาวบ้านให้ และจากแหล่งทุนเปรียบเทียบ
  - ปัญหา / อุปสรรคที่พบ
- แจ้งการลงพื้นที่เก็บข้อมูลครั้งที่ 2 ให้ชาวบ้านทราบ

ผลการดำเนินงาน

- ชาวบ้านเข้าร่วมประชุมมีน้อยกว่าการจัดเวทีครั้งที่ 1 มาก เนื่องจากการจัดเวทีอยู่ในช่วงฤดู
ฝน ,ชาวบ้านเริ่มทำนา ,ชาวบ้านติดภาระกิจส่วนตัว ,ชาวบ้านรู้ว่าจะมาคุยเรื่องหนี้สินก็
เลยไม่ร่วมเพราะคิดว่าตนเองไม่ได้รับประโยชน์อะไร (ไม่มีสิ่งของมาแจก)
- ชาวบ้านเห็นข้อมูลหนี้สินแล้วรู้สึกตกใจในตัวเลขที่มีมาก ซึ่งชาวบ้านเองก็ต้องแก้ไขปัญหา
แต่ไม่รู้ว่าจะใช้วิธีใดในการแก้ไขปัญหา
- การนำเสนองาน(การทำสื่อ) ไม่ดึงดูดใจชาวบ้าน ทั้งคนนำเสนองานเองก็มีความประหม่า
ทำให้การนำเสนองานดูน่าเบื่อ

8. เก็บข้อมูลนี้สิน ครั้งที่ 2

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- ทีมเยาวชนแบ่งเขตรับผิดชอบการทำงานร่วมกับหัวหน้าเขต เขตละ 1 คน 12 เขต
- มีเยาวชนที่รับผิดชอบเขตนั้นๆ ลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับชาวบ้านเอง ส่วนใครที่ไม่มีความถนัดในการไปเก็บข้อมูลก็จะให้ทางทีมที่ว่างเข้าไปช่วย (ได้ทีมเยาวชนเพิ่มขึ้น จากการดึงเยาวชนเข้ามาทำงานด้วย จาก 13 คนเป็น 16 คน)
- เก็บข้อมูลโดยเข้าไปขอข้อมูลจากชาวบ้านเป็นรายหลังคาเรือนไป และสอบถามความเป็นอยู่ของครอบครัว ให้ความสำคัญกับของชาวบ้าน การให้ความสนใจกับงานวิจัย
- ทีมเยาวชนนำข้อมูลที่ได้มารวบรวม วิเคราะห์ร่วมกัน แล้วจัดทำเป็นรูป สื่อ เพื่อที่จะได้นำข้อมูลไปนำเสนอชาวบ้านในระดับป๊อก (เพราะเสนอชาวบ้านระดับเขตเมื่อชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจน้อย จึงเห็นว่าควรจะนำเสนอในเวทีระดับป๊อกเลยเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่หลากหลายและกว้างขวางขึ้น)

ผลการดำเนินงาน

- ทีมวิจัยมีการพัฒนาความสามารถในด้านการเข้าไปพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหากับชาวบ้าน ทั้งการเรียนรู้ด้านการเก็บข้อมูล การกรอกแบบสอบถามต่างๆได้ ซึ่งเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้การทำงานร่วมกับสังคม / ชุมชนได้
- ชาวบ้านให้ความร่วมมือกับการให้ข้อมูลกับเยาวชนสูงแม้ว่าบางทีข้อมูลที่ได้อาจจะเป็นข้อมูลที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงเท่าไร (ชาวบ้านยังอาย กลัวเอาข้อมูลไปใช้ในทางอื่น)
- รู้สาเหตุการเป็นหนี้สินของชาวบ้าน ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเอง

9. นำเสนอเวทีระดับป๊อก ,หาแนวทางแก้ไข

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- จัดประชุมย่อยทีมเยาวชน เพื่อเตรียมข้อมูล/สื่อ นำเสนอต่อชาวบ้าน ตลอดจนการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงาน
- ประชาสัมพันธ์ / หัวหน้าเขตแจ้งเชิญประชุมสมาชิกเขต
- จัดประชุมโดยวิธีนำเสนอเป็นป๊อกๆ ไป (ข้อได้, ข้อกลาง, ข้อเสีย) โดยมีเนื้อหา คือ
  - ทบทวนถึงที่มา ที่ไป ของงานวิจัย และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการผ่านมา
  - สาเหตุของหนี้สิน
  - ข้อมูลหนี้สินที่เก็บมาได้ เปรียบเทียบ กับ ข้อมูลจากแหล่งทุน(ต้นไม้ปัญหา)

- ข้อมูลรายรับ –จ่าย ของชาวบ้าน
  - ข้อมูลหนี้สินที่มีในเฉพาะแต่ละเขต ว่าเขตใดมีหนี้สินมากกว่ากัน
  - แนวทางแก้ไข
  - ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในชุมชน
  - ประสบการณ์การทำงาน และการสร้างการยอมรับต่อสังคม
  - แลกเปลี่ยนซักถาม หาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน
  - แจ้งเรื่องการจัดเวทีหาแนวทางแก้ไขปัญหานี้สิน
- ๐ ติดตามคู่มือปฎิบัติตอบรับจากชาวบ้าน

ผลการดำเนินงาน

- ด้านบวก ชาวบ้านนำเสนอ แนวทางแก้ไขซึ่งเป็นความต้องการของชาวบ้านเองที่เห็นปัญหาหนี้สิน
- ชาวบ้านทราบข้อมูลหนี้สิน ตกใจในข้อมูลที่ทราบ แต่เห็นว่าตนเองสามารถจะหาแนวทางแก้ไขปัญหาได้เอง
- ชาวบ้านบางส่วนไม่เคารพสถานที่ (ดื่มสุรา) ซึ่งทำให้การควบคุมเวทีเป็นไปได้ยาก บางคนถามโดยไม่ต้องการคำตอบ (ถามลองภูมิความรู้ของเยาวชน)
- เรื่องประสบการณ์อยากสะท้อนให้เห็นถึงการรวมกลุ่มและช่วยเหลือกันในกลุ่มแนะนำกันไปในทางที่ดีจะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม รวมทั้งให้ความเชื่อมั่นใน ศักยภาพของทีมเยาวชน
- ทีมเยาวชนมีการพัฒนาเรื่องการนำเสนอและการใช้สื่อเพิ่มมากขึ้น และมีการสรุปผลการทำงานให้ทีมเป็นผู้สรุป เพื่อเป็นกระจกเงาให้กับตนเองได้ ให้นำข้อบกพร่องไปปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ทีมเองก็มีการยอมรับข้อบกพร่องของตนเองและนำไปแก้ไข
- ชาวบ้านมีการนำข้อมูลไปคุยหลังจากมีการปิดเวทีและรวมกลุ่มกันเพื่อต้องการร่วมกระบวนการหาแนวทางแก้ไขหนี้สินของตนเอง ซึ่งมีอยู่หลายๆ เรื่องที่ชาวบ้านเสนอและเห็นว่าเป็นไปได้ (ชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมกระบวนการส่วนใหญ่ไม่ได้ เข้าใจเรื่องแนวคิดและจิตสำนึก ที่เข้ามาเพื่อต้องการรายได้เพิ่มขึ้น มีเงินเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งทีมเองก็ต้องหาวิธีที่จะเข้าไปสร้างจิตสำนึกกับกลุ่มนักร้องให้มากยิ่งขึ้นต่อไป)

10. จัดเวทีกลุ่มสนใจแก้ไขปัญหโดยมีวิทยากร

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- เวทีนี้เป็นเวทีที่กลุ่มสนใจเข้าร่วมกระบวนการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สิน เข้าร่วมรับฟังแนวทางแก้ไขปัญหที่ชาวบ้านในหมู่บ้านเสนอ (และเห็นว่าเป็นไปได้) ในเวทีระดับ ปีก โดย มีวิทยากรจากหลายสาขาอาชีพที่มาให้ข้อเสนอแนะ
- หัวหน้าทีมวิจัยได้พูดถึงวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีดังกล่าว
- สรุปผลการลงพื้นที่ระดับปีก
- แนวทางแก้ไขปัญหที่ทางชาวบ้านเสนอ ทั้งอาชีพและแหล่งทุนอื่นๆ โดยได้ประสานวิทยากรที่มีประสบการณ์เรื่องการแก้ไขปัญหานี้สินของตนเองเป็นวิทยากรให้ความรู้
- แบ่งกลุ่มย่อย 2 กลุ่ม(พ่อบ้าน,แม่บ้าน) เพื่อแลกเปลี่ยนหาแนวทางแก้ไขเวที่ย่อย /การรวมกลุ่ม โดยให้ทีมวิจัยเข้าร่วมแลกเปลี่ยน
  - โครงการหลวง
  - ข้าวโพดปลอดสารพิษ
  - เกษตรทางเลือก (ผสมผสาน)
  - นวดแผนโบราณ
  - ปลุกถั่วลิสง
  - เพาะเห็ดฟาง
  - รวมกลุ่มผลิต – ขาย (ข้าวโพดฝักอ่อน)
  - กองทุน พอช.
- นำเสนอเวทีร่วมกัน พร้อมกำหนดจุดยืนเป้าหมายของการทำงานร่วมกัน
- สรุปผลการจัดเวที

ผลการดำเนินงาน

- มีกลุ่มคนที่สนใจเข้าร่วมรับฟังเกินเป้าหมายที่กำหนดไว้
- กลุ่มแม่บ้าน สนใจรวมกลุ่มกันเพื่อหารายได้เสริมคือ นวดแผนไทย และมีการทำโครงสร้างการทำงานและแผนงานร่วมกัน (กลุ่มคนมีความตั้งใจทำงานสูง)
- กลุ่มพ่อบ้าน เป็นการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนวิเคราะห์ปัญหาและสถานการณ์ชุมชนเท่านั้น ซึ่งมีแนวคิดว่าการจะปรับวิถีการผลิตของตนเองไปเลย แต่จะต้องมีการศึกษา และเวทีวิเคราะห์ปัญหาให้รอบคอบขึ้น ซึ่งยังหาข้อสรุปในเวทีนี้ยังไม่ได้ (ชาวบ้านสนใจข้อมูลที่ทางทีมวิจัยได้นำเสนอ/วิทยากรให้ข้อมูล)

- หลังจากเวทีดังกล่าว ชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุมมีการนำข้อมูลไปประชาสัมพันธ์กับชาวบ้าน ซึ่งทำให้คนในชุมชนมีการตื่นตัว และสนใจที่จะหาแนวทางแก้ไขปัญหามากขึ้น (ทั้งแก้ไขด้วยตนเอง,รวมกลุ่มแก้ไขปัญหา)

11. ได้กลุ่มเป้าหมาย

11.1 กลุ่มแม่บ้าน

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- - อบรมการนวด
- จัดทำโครงสร้างการทำงาน
- เวทีประชุมทุกเดือน
- บัญชีรายรับ – จ่ายในครัวเรือน
- ออมทรัพย์ทุกเดือน
- หาอาชีพเสริมอื่นๆ เพิ่มเติม

ผลการดำเนินงาน

- ครั้งแรกกลุ่มมีความกระตือรือร้น ดีมาก เพราะชาวบ้านคิดว่าการทำงานเป็นกลุ่มเป็นเรื่องง่าย แต่ปัญหาอยู่ที่ ชาวบ้านเองไม่มีประสบการณ์การทำงานรูปกลุ่มและความเสียสละยังมีน้อย ทำให้ต้องมีเวทีพูดคุยกันอยู่หลายครั้ง บางครั้งบางคนก็ไม่สามารถร่วมกิจกรรมด้วยได้ จึงต้องออกจากกลุ่มไปก็มี แต่อย่างน้อยกลุ่มก็สามารถพัฒนาตนเองได้โดยการสร้างผู้นำในกลุ่มได้เองโดยธรรมชาติได้ ซึ่งมีหลายคนที่มีความตั้งใจจริง และพยายามพุงให้กลุ่มสามารถอยู่รอดไปได้ ซึ่งกิจกรรมที่ทางทีมวิจัยได้เข้าไปหนุนเสริมอย่างน้อยกลุ่มก็เห็นสามารถเหตุปัญหของการเป็นหนี้สินและหาแนวทางลดการเป็นหนี้สินด้วยตนเอง โดยมองดูได้จากการบันทึกรายรับ – จ่ายประจำวันของครอบครัวสมาชิกกลุ่มนำร่องต่างๆ ทำให้รู้ว่ากลุ่มต้องการแก้ไขปัญหานี้สินของตนเองจริง แม้ว่าจะต้องใช้ระยะเวลาการทำงานอยู่บ้างก็ตาม

11.2 กลุ่มพ่อบ้าน

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- - จัดทำโครงสร้างการทำงาน
- วิเคราะห์ศึกษาปัญหาอุปสรรค การประกอบอาชีพทางเลือกในการประกอบอาชีพ
- ประชุมทุกเดือน
- บัญชีรายรับ – จ่ายในครัวเรือน
- จัดหากองทุนช่วยเหลือสมาชิก

ผลการดำเนินงาน

- กลุ่มพ่อบ้านมีความตั้งใจสูงพอสมควร และมีการยกระดับตนเองขึ้นไปเป็นผู้นำได้หลายคน ซึ่งมีวิธีการในการหาแนวทางปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สินทั้งยังลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของตนเองได้ ซึ่งกลุ่มเห็นประโยชน์ของการบันทึกรายรับ – รายจ่ายในครัวเรือนทั้งยังหาแนวทางแก้ไขปัญหาในรูปกลุ่มมีการแบ่งงานกันรับผิดชอบได้ดี ซึ่งมีทั้งการจัดทำแผนการทำงานไว้ในอนาคตว่าอยากให้กลุ่มเดินทางไปในทิศทางใดร่วมกันด้วย

12. เวทีประชุมกลุ่มนำร่อง (ติดตามงาน)

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- เตรียมประเด็นเนื้อหา ลำดับงานการประชุมและผลที่คาดว่าจะได้รับ
- นัดประชุมกลุ่มนำร่อง (พ่อบ้าน, แม่บ้าน, ที่ปรึกษา, เยาวชน, หัวหน้าเขต)
- กำหนดกล่าวเปิด หัวหน้าทีมวิจัย ขึ้นกล่าวนำและวัตถุประสงค์การประชุม พร้อมให้กลุ่มแสดงความคิดเห็นถึงเป้าหมายที่กลุ่มเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน
- แบ่งกลุ่มย่อย 2 กลุ่ม(พ่อบ้าน/แม่บ้าน)โดยทีมวิจัยเข้าไปช่วยเสริม โดยมีประเด็นคือ
  - การดำเนินงานที่ผ่านมาของกลุ่ม
  - ปัญหา / อุปสรรค
  - ความคาดหวังต่อโครงการ
  - ข้อดี/ผลที่ได้รับจากการทำงาน
- ให้กลุ่มพ่อบ้าน/ แม่บ้านนำเสนอและวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ร่วมกัน
- นำเสนอบัญชี รายรับ – จ่ายของสมาชิกกลุ่มนำร่อง วิเคราะห์สาเหตุของปัญหานี้สินที่มีอยู่ในแต่ละครัวเรือน ร่วมกัน
- กำหนดแผนงานและทิศทางการทำงานร่วมกันต่อไปในอนาคต

ผลการดำเนินงาน

- มีการเตรียมประเด็นเนื้อหาการลำดับขั้นตอนการทำงานล่วงหน้าทำให้งานดำเนินไปได้ตามที่ได้วางไว้ แม้ชาวบ้านที่เข้าร่วมเองจะมาไม่ครบตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมก็เป็นกลุ่มนำร่อง(พ่อบ้าน,แม่บ้าน) เพราะต้องการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ส่วนกลุ่มที่เข้าร่วมไม่ครบคือกลุ่มหัวหน้าเขต เพราะบางคนยังไม่เข้าใจงานวิจัยเท่าที่ควร และไม่มีการติดตามงานทำให้ข้อมูลไม่ต่อเนื่อง ทั้งความเสียสละการประกอบอาชีพที่ชาวบ้านต้องให้ความสำคัญอีก

- การจัดเวทีดังกล่าว กลุ่มมีความสนใจในประเด็นแลกเปลี่ยน เพราะทีมพยายามให้สมาชิกที่เข้าร่วมทุกคนนำเสนอข้อคิดเห็น และวิธีการทำงานของแต่ละคน เพื่อเป็นการสร้างการกล้าแสดงออกให้กับชาวบ้าน
- จากการแบ่งกลุ่มย่อย ทั้ง 2 กลุ่ม มีการสรุปการทำงานร่วมกันและนำเสนอซึ่งเวทีดังกล่าวแม่บ้านจะมีความประหม่าในการนำเสนอบนเวทีบ้าง ซึ่งทั้ง 2 กลุ่มมีการนำเสนอบทเรียนการทำงานต่างๆ ของกลุ่มและทิศทางเป้าหมายที่กลุ่มต้องการ และมีการนำข้อมูลรายรับ – จ่ายในแต่ละครัวเรือนของสมาชิกในช่วงเดือนมกราคม 2545 นำเสนอและร่วมกันวิเคราะห์ถึงสาเหตุปัญหานี้ขึ้น จากข้อมูลรับจ่ายของชาวบ้าน ซึ่งกลุ่มเห็นว่ารายรับส่วนใหญ่มาจากอาชีพหลักที่ตนเองทำอยู่ และการรับจ้างเพิ่มเติม ตลอดจนถึงลูกหลานส่งมาให้ ซึ่งค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่คือค่าอาหาร ,การลงทุนประกอบอาชีพ ,งานบุญ ,เลขหอย ,ส่งลูกเรียนหนังสือ ซึ่งข้อ สังเกตที่กลุ่มได้เห็นคือ
  - ค่าอาหารสังเกตดูคนที่ปลูกผักไว้กินเองค่าอาหารจำไม่ค่อยมากที่จ่ายไป
  - ประเพณีการทำบุญ/งานเลี้ยง ปัจจุบันจะเอาเงินเป็นตัวตั้งเราลองหันมาแบบเก่า ๆ คือไปช่วยกัน อย่างวันเกิดก็ไม่ใช่ประเพณีบ้านเรา ถ้าให้ดีทำบุญตอนเช้าทำให้พ่อแม่มีความสุข นั่นแหละคือสิ่งที่ดี
  - เลข(หอย) เล่นแล้วลองมาวิเคราะห์ดูว่ามีผลกำไรหรือขาดทุน ถ้าอยากรู้ทดลองดู ยกตัวอย่าง 2 คน คนหนึ่งเล่นหอยตามปกติและลองจดบันทึกการจ่ายการรับดู ว่าคุ้มหรือได้เงินเท่าเราหรือไม่และอีกคน คนแรกเล่นเท่าไรเราเก็บเท่า นั้นลองบันทึกดูและสิ้นปีลองหาเปรียบเทียบกันดูว่าอย่างไหนจะดีกว่ากัน
  - สิ่งไหนที่เราผลิตได้ให้ทำและใช้ ลดการพึ่งปัจจัยภายนอกจะทำให้เราลดค่าใช้จ่ายลงได้
  - น้ำมันรถเราไม่สามารถผลิตได้เราพยายามลดได้หรือไม่ ไปไหนที่มันใกล้ ๆ เดินหรือใช้รถจักรยานก็ได้จะได้ประหยัดช่วยตัวเราและช่วยชาติได้ด้วย
  - หลักสำคัญที่เราควรลองนำไปคิดและทดลองทำคือการลดค่าใช้จ่ายไม่จำเป็นต้องหาเงินเพิ่มให้มาก เพราะมันคือปลายเหตุ ถ้าเราสามารถลดค่าใช้จ่ายได้ เราก็จะมีเงินเก็บมากขึ้นให้รู้จักพอเพียงเราก็สามารถนำเงินส่วนที่เหลือนำไปใช้หนี้ได้
- เป้าหมายในอนาคต ของกลุ่มคือ ต้องการสร้างจิตสำนึกให้กับกลุ่มสมาชิกและขยายไปสู่กลุ่มต่างๆที่อยู่ในชุมชนไม่ให้มีหนี้สิน เป็นชุมชนเข้มแข็ง

13. เก็บข้อมูลรายรับ – จ่าย กลุ่มนาร่อง(วิเคราะห์)

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- ผู้วิจัยจัดทำกรอบข้อมูลที่ต้องการศึกษาข้อมูล รายรับ / จ่ายของสมาชิกกลุ่มนาร่องโดยมีเนื้อหา คือต้องการทราบรายรับ – จ่าย และสาเหตุของรายจ่ายตลอดถึงค่าใช้จ่ายที่สมาชิกสามารถลด ละ เลิกได้โดยเปรียบเทียบการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านในช่วง 3 เดือน
- นำข้อมูลมาวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นผลดี เสีย

ผลการดำเนินงาน

- จากการเข้าไปเอาข้อมูลจากสมาชิกกลุ่มนาร่อง ปัญหาที่ทำให้ไม่สามารถนำข้อมูลมาวิเคราะห์ ร่วมกันได้ คือสมาชิกกลุ่มนาร่อง บันทึกข้อมูลราย รับ – จ่ายไม่เป็น(ไม่ได้บอกอย่างละเอียด)ทำ ให้ข้อมูลหลายส่วนที่ไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ร่วมกันได้ ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลที่พอวิเคราะห์ได้ 8 ครั้วเรือน จาก 31 ครั้วเรือน ซึ่งจะต้องมีการจัดทำบัญชีรายรับ จ่ายของชาวบ้านใหม่ ซึ่งแม้ข้อมูลได้ไม่ครบแต่ผู้วิจัยเองก็พอสรุปเห็นผลว่ากลุ่มพยายามลด ค่าใช้จ่ายของตนเองลง (ตัวอย่าง นายกำจัด อะติตะ ซึ่งเดิมเป็นคนชอบเล่นการพนันมาก และกิจกรรมงานสังคมต่างๆ ไม่เข้าร่วมด้วย แต่พอเข้าร่วมกับกลุ่มก็มีคิดที่เปลี่ยนไป คือ จากเดิมเคยเล่นหวยเดือนละหลายพัน บาท ก็ลดจำนวนวงเงินซื้อลงไปมาก (เดือน)มีการเข้าไปช่วยเหลืองานในชุมชนเพิ่มมากขึ้น สุราที่เคยดื่มก็เลิก ทั้งยังหันมาวิเคราะห์อาชีพของตนเอง มีการบันทึกต้นทุนการผลิตพืชผลทางการเกษตรที่ตนเองประกอบอาชีพอยู่ (ข้าวโพดฝักอ่อน) ว่าช่วงใดควรปลูกแล้วได้กำไรดี ช่วงใด ควรลดหรือเลิก เพราะขาดทุน (ภาคผนวก) ซึ่งมีอีกหลายๆคนที่ทำเช่นนี้ อย่างไม่บ้านเองก็ พยายามลดค่าใช้จ่ายในครั้วเรือน การปลูกผักสวนครัว การลดการเล่นหวย การหารายได้เพิ่ม โดยการนวด ,ทำลูกประคบ,ยาสมุนไพรต่างๆ ฯลฯ
- ชาวบ้านเองมีความตั้งใจที่จะแก้ไขปัญหาหนี้สินของตนเอง แม้จะมีอุปสรรคปัญหาแต่กลุ่มเองก็ ไม่ได้ท้อ ซึ่งการแก้ไขปัญหาของกลุ่มที่ดีที่สุดคือการจัดเวทีประชุมพูดคุยหาแนวทางแก้ไข ปัญหาาร่วมกัน

14. ศึกษาดูงานบ้าน สามขา ต.หัวเสือ อ.แม่ทะ จ.ลำปาง

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- มีการประชุมปรึกษาหารือกลุ่ม ซึ่งมีมติที่ประชุมว่าจะมีการศึกษาดูงาน พื้นที่ที่เคยมีการแก้ไข ปัญหาของตนเอง โดยเสนอว่าต้องการไปศึกษาดูงานที่บ้าน 3 ขา ตำบลหัวเสือ อ.แม่ทะ จ. ลำปาง โดยมีเป้าหมาย คือ

- ต้องการศึกษารื่องการรวมกลุ่มทำกิจกรรม การดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน
- การประกอบอาชีพของคนในชุมชน(เลี้ยงวัว,หาของป่า)
- การแก้ไขปัญหาของชุมชนในด้านต่างๆ
- ประสานพื้นที่ พร้อมกำหนดวัน เวลา สถานที่ดูงาน
- เข้าไปศึกษาดูงานร่วม (พ่อบ้าน ,แม่บ้าน ,เยาวชน,ที่ปรึกษา) ซึ่งต้องการศึกษาและแลกเปลี่ยน
ข้อคิดเห็นประสบการณ์การทำงานของชุมชน
- สรุปผลการดูงานพร้อม กำหนดทิศทาง / จุดยืนการทำงานของกลุ่ม

ผลการดำเนินงาน

- มีกลุ่มที่สนใจเข้าร่วมศึกษาดูงาน (กลุ่มพ่อบ้าน,แม่บ้าน,เยาวชน,ที่ปรึกษา) ซึ่งเดิมเคยตั้งเป้าไว้
ว่า จะมีการศึกษาดูงานของกลุ่มพ่อบ้านเท่านั้น แต่กลุ่มอื่นๆ สนใจที่จะร่วมศึกษาดูงานด้วย
ทางทีมวิจัยจึงจัดให้ไปศึกษาแลกเปลี่ยนการทำงานร่วมกัน ซึ่งชาวบ้านเองก็มีความสนใจใน
การทำงานของคนในชุมชนมากพอสมควร และเห็นว่าผู้นำมีส่วนสำคัญในการจะให้กลุ่มคนใน
ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน การใช้เวทีประชุมหมู่บ้านเป็นเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
การยอมรับฟังข้อเสนอแนะของผู้อื่น สร้างการมีส่วนร่วม บทบาทการทำงาน จะทำให้งานบรรลุ
ได้ตามวัตถุประสงค์

15. เวทีสรุปผลการศึกษาดูงาน

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- นัดประชุมกลุ่มนำร่อง + ทีมวิจัย เพื่อสรุปผลการไปศึกษาดูงาน
- ให้แต่ละกลุ่มที่ได้ไปศึกษาดูงาน เล่าถึงความประทับใจและข้อเสนอแนะที่จะสามารถนำมา
ประยุกต์ใช้ในชุมชน
- นำเสนอผลของงานวิจัยที่ผ่านมา (กิจกรรม,ปัญหาอุปสรรค,การแก้ไขปัญหา,ผลจากการทำกิจ
กรรม) การเก็บข้อมูลบัญชีรายรับ - จ่ายในครัวเรือนสมาชิกกลุ่มนำร่อง
- แบ่งกลุ่มย่อย เพื่อจัดทำแผนการทำงานระยะยาวของแต่ละกลุ่ม
- สรุปผลการทำงาน พร้อมแบบสำรวจข้อมูลหนี้สินครั้งที่ 3 ให้กลุ่มนำร่องและทีมวิจัยเก็บข้อมูล
จากชาวบ้าน

ผลการดำเนินงาน

- ความประทับใจของกลุ่มที่ได้ไปศึกษาดูงาน มีดังนี้
  - การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของคนในชุมชนมีการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานชัดเจน
  - การรวมตัวของคนในชุมชน (เศรษฐกิจ,สถานียึดเหนี่ยวจิตใจ)
  - การจัดการบริหารงานด้านอาชีพของคนในชุมชน ตลอดจนระเบียบกฎเกณฑ์ที่คนในชุมชนใช้ร่วมกัน
  - การทำงานในรูปแบบทีมงาน(เน้นการมีส่วนร่วมทุกฝ่าย)
- ข้อเสนอแนะและทิศทางที่จะนำมาปรับใช้ในชุมชน
  - การจัดการบริหารกลุ่ม
  - กฎระเบียบในชุมชนต้องมีความศักดิ์สิทธิ์
  - ผู้นำต้องเข้ามามีส่วนร่วม(ความร่วมมือของทุกฝ่าย)
- ชาวบ้านมีการวิเคราะห์ห้มองปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาระดับครอบครัวและปัญหาระดับชุมชน ให้มีความเกี่ยวข้องกันและมีการหาแนวทางร่วมมือในการแก้ไขปัญหา ในระยะยาวร่วมกัน ซึ่งจากงานวิจัยชาวบ้านมองว่าการจะทำงานขึ้นได้ขึ้นหนึ่งสิ่งสำคัญคือการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย อย่างที่ผ่านมานักวิจัยเยาวชนเป็นผู้จัดกระบวนการและทีมเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งผลการทำยังประสบปัญหาหลายด้าน ซึ่งหากดึงผู้ใหญ่/ผู้นำเข้ามาร่วมดำเนินการ ด้วยงานจะดำเนินไปได้ดีกว่าที่เป็นอยู่ (เพราะประเด็นงานที่ทำปัญหานักพอสมควร)

16. เก็บข้อมูลนี้สิน ชาวบ้าน ครั้งที่ 3

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- กลุ่มนำร่อง + ทีมวิจัย นำแบบสอบถามไปสอบถามชาวบ้านแต่ละหลังคาเรือน
- นำข้อมูลมาวิเคราะห์รวบรวม
- สรุปผลในภาพรวมทั้งหมด

ผลการดำเนินงาน

- ทีมงานเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการทำงานร่วมและดำเนินการ ทั้งข้อมูลที่ได้มาก็ประสบผลสำเร็จในขั้นหนึ่ง โดยข้อมูลที่ได้ชาวบ้านมีหนี้สินลดลงจากการเก็บข้อมูลครั้งที่ 2 (6 ล้านกว่าบาท) ซึ่งเห็นได้ว่าชาวบ้านเองก็มีการหาแนวทางแก้ไขปัญหานี้สินของตนเองอยู่พอสมควร

17. เวทีสรุปข้อมูลงานวิจัย และสรุปงานเบื้องต้น

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- นำข้อมูลผลการดำเนินงานตลอดช่วงงานวิจัยมารวบรวมสรุปให้เห็นภาพรวมเบื้องต้นโดยทีมเยาวชน
- เชิญบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเข้าร่วมรับฟังการสรุปผลการดำเนินงานวิจัย
- ทีมเยาวชนนำเสนอผลการดำเนินงานวิจัย
- วิเคราะห์ ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมร่วมกับทีมวิจัย
- นำข้อมูลเสนอผลในเวทีหมู่บ้าน

ผลการดำเนินงาน

- มีการรวบรวมผลการดำเนินงานวิจัยตลอดช่วงระยะเวลางานวิจัย โดยมีทางทีมวิจัยและกลุ่มที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมรับฟัง และมีการเสนอแนะเพิ่มเติมเนื้อหางานที่ตกค้างไปบ้าง เพื่อให้งานมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น
- มีการวางแผนเป้าหมายของการทำงาน ความร่วมมือในอนาคตของกลุ่มคนในชุมชน มีการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการทำงานในอนาคต

18. เวทีนำเสนอชาวบ้านระดับหมู่บ้าน

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- ทีมวิจัย นำข้อมูลผลการวิจัยมารวบรวมจัดทำสื่อเตรียมนำเสนอให้กับเวทีชาวบ้าน
- ประชาสัมพันธ์ พร้อมทำหนังสือเชิญร่วมรับฟังสรุปผลงานวิจัย โดยให้ทีมวิจัยเป็นผู้ไปเชิญ พร้อมทั้งเซ็นต์ชื่อรับหนังสือ
- จัดเวทีประชุมโดยทีมเยาวชนเป็นผู้นำเสนอผลการดำเนินงานวิจัย ทั้งผลที่ได้รับ โดยใช้สื่อที่เข้าใจง่าย
- กลุ่มนำร่อง พ่อบ้าน ,แม่บ้านนำเสนอผลการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน และผลดี/ผลเสียที่ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มทีมวิจัยนี้สิน
- แลกเปลี่ยนกับชาวบ้านและความคาดหวังในอนาคตที่มีต่อชุมชน

ผลการดำเนินงาน

- มีการประชาสัมพันธ์และแจกหนังสือเชิญทำให้ชาวบ้านมีการตื่นตัวกันมากและในวันจัดเวทีดังกล่าวชาวบ้านสนใจเข้าร่วมมาก (200 กว่าเรือน) ทั้งเนื่องจากทางทีมงานเองมีการประชาสัมพันธ์และมีการดึงดูดความสนใจจากชาวบ้านโดยการจับรางวัลกับชาวบ้านที่เข้าร่วมด้วย

(ซึ่งส่วนหนึ่งที่ทางทีมวิจัยเห็นว่าเห็นสิ่งดึงดูดให้ชาวบ้านเข้าร่วมได้ด้วยแล้วนั้นยังเป็นส่วนหนึ่งให้ชาวบ้านอยู่รับฟังและแลกเปลี่ยนประเด็นงานวิจัยร่วมกัน) เพราะความเสียสละของชาวบ้านในการประชุมส่วนใหญ่จะมีน้อย ซึ่งเป็นฤดูกาลทำนา ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็จะอ้างว่าไม่มีเวลา ดังนั้นทางทีมวิจัยจึงใช้วิธีดึงดูดใจให้ชาวบ้านเข้าร่วม

- หลังจากเวทีดังกล่าว ชาวบ้านมีการนำข้อมูลนี้ไปพูดคุยกันในที่ทำงานของตนเอง ซึ่งจะเห็นได้ว่าชาวบ้านเองก็รู้สึกตกใจกับตัวเลขหนี้สิน และก็พอใจในข้อมูลว่าช่วงระยะเวลาที่งานวิจัยเข้ามาชาวบ้านสามารถรับรู้ข้อมูลหนี้สินว่าเพิ่มหรือลดลง เพื่อสามารถมองเห็นศักยภาพของคนในชุมชนว่าสามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินของตนเองได้มากน้อยเพียงใด
- ชาวบ้านมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลงานวิจัยร่วมกัน ซึ่งแม้ว่าจะไม่กว้างขวางในเวทีแต่ชาวบ้านก็ให้ความสำคัญกับปัญหามากขึ้น ตลอดถึงการส่งเสริมของกลุ่มผู้นำในชุมชน ในการพยายามแก้ไขปัญหามีอยู่ในชุมชนด้วย

19. จัดทำเป็นเอกสารเผยแพร่ / ปิดโครงการ

ขั้นตอน/กระบวนการทำงาน

- นำข้อมูลที่ได้นำมารวบรวมเป็นเอกสารฉบับสมบูรณ์ต่อไป

ผลการดำเนินงาน

- ได้เอกสารรายงานสรุปผลการทำงานวิจัย"กระบวนการสร้างจิตสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สิน" ฉบับสมบูรณ์สามารถนำไปเผยแพร่ให้กับคนในชุมชนต่างๆ ที่สนใจศึกษาได้

3.4 การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล

ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จะนำมาจัดหมวดหมู่และ บันทึกเป็นจำนวนตัวเลขของแต่ละครัวเรือน หลังจากนั้นก็จะนำไปวิเคราะห์ในรูปของจำนวนปีของทั้งหมดบ้านและนำไปเปรียบเทียบตามช่วงเวลาต่างๆ อยู่ 3 ช่วง (แต่ให้ความสำคัญเปรียบเทียบ 2 ช่วง) ข้อแตกต่างระหว่างปี ของชาวบ้านที่มีผลต่อตัวเลขหนี้สินต่างๆ ซึ่งประกอบด้วย

1. ข้อมูลเชิงพรรณนา เพื่ออธิบายข้อมูลทั่วไปด้านเศรษฐกิจ สังคมและด้านอื่นๆ โดยการหาค่าร้อยละ (Percentage) และหาค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean)
2. ข้อมูลจากการศึกษาทั้งหมดได้นำไปเสนอต่อเวที มีการประชุมที่มวิจัย คณะที่ปรึกษา กลุ่มผู้นำ ชุมชน และชาวบ้านทั้งหมด เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมทั้งรับข้อเสนอประเด็นวิเคราะห์ข้อมูลใหม่ๆ ที่สามารถอธิบายข้อเท็จจริงได้ ถูกต้องที่สุด และทุกคนมีความคิดเห็นร่วมกัน ซึ่งที่มวิจัยได้จัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลเป็นระยะๆ หลังจากดำเนินกิจกรรมแต่ละกิจกรรมแล้วเสร็จ และสิ้นสุดโครงการวิจัย

บทที่ 4

สภาพภาพ สถานการณ์หรือ บริบทชุมชน

2.1 สภาพพื้นที่

ประวัติศาสตร์ชุมชน

ชุมชนในเขตตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่มีความเก่าแก่ มีอายุมากกว่า 300 ปี จากประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าในระยะแรกเกิดจากผู้คนอพยพหนีสงครามไทย - พม่าเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนชั่วคราวอยู่ริมลำน้ำในหุบเขาแม่ทา ในราวปี 2193 ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ในตำบลทาเหนือ กิ่งอ.แม่ออน จ.เชียงใหม่(ต้นน้ำแม่ทาในปัจจุบัน) และต่อมาในราวปี 2333 ผู้คนอพยพเข้ามาจากหลายแหล่งและหลายเผ่า ได้แก่ ชนเผ่าลัวะ ชนคง อพยพมาจากเมืองเชียงใหม่ แถบบริเวณแจ่งหัวริน เนื่องจากหนีภัยสงครามในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยตัวเองจากการปกครองของพม่าและหลังการถูกเรียกเก็บภาษี 4 บาท แทนการเกณฑ์แรงงานของรัฐบาล กรุงเทพฯ ในขณะนั้น ส่วนชนเผ่าเชียงแสน จะอพยพมาทางเหนือของเชียงราย เนื่องจากการหนีภัยแล้ง อีกชนเผ่าหนึ่งเป็นชนเผ่าละคอน (ลำปาง)และขมุ(เขมร) สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มที่มาทีหลังขณะนั้นได้เปิดให้มีการสัมปทานไม้ในป่าขุนแม่ทา โดยกลุ่มละคอนและขมุ ได้มารับจ้าง มีความรู้ด้านการป่าไม้การใช้ช้าง หลังจากการสัมปทานไม้ยุติลง กลุ่มคนดังกล่าวไม่ได้กลับภูมิลำเนาตนเอง อาศัยอยู่ในชุมชนแม่ทาเหมือนกับกลุ่มอื่น ทั้งนี้บริเวณ พื้นที่ของชุมชนแม่ทามีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 74,208 ไร่ หรือประมาณ 128.3 ตารางกิโลเมตร

จากระยะเวลา 300 กว่าปีที่ผ่านมา ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ผลกระทบและการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีลักษณะต่างกันในช่วงเวลาต่างๆ โดยสามารถแบ่งได้เป็น 4 ยุค คือ

1. ยุคก่อตั้งชุมชน (ก่อน พ.ศ. 2400)

มีชนเผ่าเดิม คือกระเหรี่ยงเผ่าลัวะ จากนั้นก็มีการอพยพเข้ามาของคนพื้นราบ การทำการเกษตรยังเป็นแบบดั้งเดิม ไม่มีการจับจองที่ดินเป็นของตนเองอย่างถาวร มีการหาของป่า สล่าสัตว์ เพื่อนำมาเป็นอาหาร นับถือผีเทวดากันอยู่ วิถีชีวิต จึงมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างสมดุลง

2. ยุคตัดไม้ (พ.ศ. 2400 – 2500)

ป่าไม้ถูกทำลายไปอย่างมาก เกิดผลกระทบทั้งด้านระบบนิเวศน์และสังคม รัฐให้สัมปทานบริษัทเอกชนถึง 3 ครั้ง โดยเฉพาะไม้สักขนาดใหญ่และขนาดกลางจนหมด ครั้งแรกในระหว่างปี พ.ศ. 2444 – 2451 ให้สัมปทานแก่ บริษัท ลำปางป่าไม้ ได้รับจ้างสัมปทานทำไม้หนอนรถไป ฟืน รถไฟ และไม้ทำฟืนต่อจากการรถไฟแห่งประเทศไทย มีผลทำให้ชุมชนมองว่าเป็นป่าของรัฐ การตัดไม้ขายก็เริ่มขึ้น ผลกระทบดังกล่าวทำให้ป่าไม้และสัตว์ป่าลดจำนวนลง การพึ่งป่าลดลง เมื่อป่าเริ่ม

หายไป ปริมาณน้ำในลำห้วยสาขาของแม่น้ำทาที่หล่อเลี้ยงนาข้าวก็เริ่มเหือดแห้ง การตัดไม้ยังทำให้เกิดพื้นที่โล่ง เป็นเหตุให้คนอพยพเข้ามาจับจองตั้งชุมชนใหม่ รวมทั้งคนจากชุมชนอื่นๆ ผลกระทบอีกทางที่สำคัญคือ ทำให้ประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับป่าและน้ำลดลงไปด้วย

3. ยุคพืชเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2500 – 2530)

จากการสร้างรางรถไฟ ทำให้มีการใช้ไม้เพื่อทำหมอนและพื้นรถไฟ โดยการโค่นจากป่าของชุมชนการขนส่งไม้ของสะดวกขึ้น อีกทั้งยังมีการนำพืชเศรษฐกิจเข้มาส่งเสริมให้ชุมชนในลุ่มน้ำแม่ทาปลูกด้วยโดยเริ่มจากยาสูบและข้าวโพดฝักอ่อน จากการเพิ่มผลผลิตโดยการเพิ่มพื้นที่ทำให้การบุกเบิกพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการสร้างโรงบ่มในชุมชน โดยใช้ไม้จากป่าเป็นเชื้อเพลิง ผลที่ตามมาคือ มีการบุกเบิกที่ดินและป่าไม้มากขึ้น ชาวบ้านหันไปพึ่งพาพืชเศรษฐกิจมากขึ้น พึ่งพาป่าน้อยลง และทำให้เกิดการสะสมที่ดิน และสะสมทุนมากขึ้น เกิดช่องว่างในชุมชนมากขึ้น

4. ยุคแย่งชิงทรัพยากร (พ.ศ. 2530 – ปัจจุบัน)

เนื่องมาจากอัตราการขยายตัวของประชากรอย่างรวดเร็ว ความต้องการใช้ที่ดินอย่างรวดเร็วและการขยายอำนาจของรัฐและองค์กรชุมชน ในการเข้ามาควบคุมและกำหนดการใช้ทรัพยากรภายในชุมชน เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆดังนี้

ที่ดิน รัฐได้ออกเอกสารสิทธิ์ให้ชาวบ้าน ทำให้ระบบกรรมสิทธิ์ของชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือระบบจารีตประเพณีมาเป็นระบบสิทธิเอกชน

น้ำ รัฐเข้ามาสร้างอ่างเก็บน้ำในบางจุด ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบองค์กรเหมืองฝาย ซึ่งเป็นองค์กรธรรมชาติของชาวบ้านในการจัดการแบ่งปันน้ำมาตั้งแต่ดั้งเดิม

ป่าไม้ รัฐประกาศแบ่งเขตป่าสงวนแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2502 และเตรียมประกาศเขตป่าอุทยานในปี พ.ศ 2536 ความไม่ชัดเจนก่อให้เกิดความสับสนในพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย ถูกระบุว่าเป็นเขตอุทยานเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐ (กรมป่าไม้) กับชุมชน(ชาวบ้าน)

สภาพทั่วไปของชุมชนแม่ทา

ที่ตั้ง

ชุมชนตั้งอยู่ในแอ่งที่ราบขนาดเล็กตามที่ราบลุ่มน้ำแม่ทา ยางตามแนวเหนือใต้ เว้าแหล่งตามแนวลำห้วย เป็นตำบลที่อยู่ห่างไกลจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 75 กิโลเมตร พื้นที่ประมาณ 80 % เป็นพื้นที่หุบเขาที่ล้อมรอบด้วยภูเขา มีความสูงจากระดับน้ำทะเล โดยเฉลี่ยประมาณ 500 เมตร เป็นที่ตั้งของป่าต้นน้ำที่ให้กำเนิดลำห้วยเล็กๆ จำนวนมากไหลไปรวมกันเป็นลำน้ำสำคัญของพื้นที่บริเวณนี้ คือน้ำแม่ทา ไหลผ่านตำบลทาเหนือ ตำบลแม่ทา และผ่านเขตจังหวัดลำพูน ไปรวมกับแม่น้ำปิง รวมระยะทางประมาณ 95 กิโลเมตร พื้นที่โดยรวมมีภูเขาล้อมรอบอาณาเขตของตำบลแม่ทา มีดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับตำบลทาเหนือ กิ่งอำเภอแม่ออน เป็นหมู่บ้านชาวปกากะญอ

ทิศใต้ ติดกับตำบลทาลาดุก อ.แม่ทา จ.ลำพูน

ทิศตะวันออก ติดกับ อ.แจ้ห่ม จ.ลำปาง

ทิศตะวันตก ติดกับ อ.บ้านธิ จ.ลำพูน

2.2 จำนวนประชากร

ชาวบ้านหมู่ที่ 4 ต.แม่ทา กิ่งอ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ จำนวน 297 ครัวเรือน ประชากร ชาย 520 คน

หญิง 471 คน รวมประชากรหมู่ที่ 4 มีจำนวน 991 คน โดยแยกตามอายุดังนี้

ตาราง 2.1 จำนวนประชากรบ้านห้วยทราย จำแนกตามอายุ

อายุ	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60 ขึ้นไป
ชาย	25	30	36	34	40	58	51	54	59	50	34	11	38
หญิง	18	42	37	35	37	44	37	52	49	46	24	20	30
รวม	43	72	73	69	77	102	88	106	108	96	58	31	69

ที่มา : สถานีอนามัยบ้านห้วยทราย (2544)

พื้นที่บ้านห้วยทราย หมู่ที่ 4 มีพื้นที่ทั้งหมด 8,625 ไร่ ที่ทำกินและที่อยู่อาศัย จำนวน 3,625 ไร่

เป็นพื้นที่ป่าใช้สอย 1,850 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จำนวน 3,150 ไร่

ลักษณะภูมิประเทศ ชุมชนตำบลแม่ทามีลักษณะของภูมิประเทศเป็นแบบลูกคลื่นลอนลาด ชนิดหินที่พบมี 3 ชนิดใหญ่ๆ คือ หินตะกอนส่วนใหญ่พบในหุบเขา และบริเวณลุ่มน้ำแม่บอน หินตะกอนยุคคาร์บอนิเฟอรัส ส่วนใหญ่พบบริเวณลุ่มน้ำแม่ปงกา ส่วนหินอัคนีพบในบริเวณภูเขา และพบบริเวณห้วยน้ำซุ่น ห้วยแม่เลาะ ห้วยทราย ส่วนดินมีลักษณะเป็นร่วน และร่วนปนทราย และดินเหนียว ในที่ราบหุบเขา (กรมพัฒนาที่ดิน 2536)

สำหรับลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบมรสุมเขตร้อน ฤดูฝนประมาณเดือน พฤษภาคม – พฤศจิกายน อุณหภูมิเฉลี่ยรายวัน 27 – 29 องศาเซลเซียส ฤดูหนาวประมาณเดือนธันวาคม – กุมภาพันธ์ อุณหภูมิเฉลี่ยรายวัน 21 – 23 องศา ฤดูร้อนประมาณเดือนมีนาคม – เมษายน อุณหภูมิเฉลี่ยรายวัน 28 – 31 องศา ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปีอยู่ระหว่าง 1,100 – 1,200 มิลลิเมตร จำนวนวันที่มีโอกาสฝนตก เท่ากับหรือมากกว่า 80 วันต่อปี

2.3 สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน

รายได้ของชาวบ้านชุมชนห้วยทรายส่วนใหญ่มาจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม อาชีพหลักคือ ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนตลอดทั้งปี อาชีพรองลงไปคือ ทำนา นอกจากนี้ ก็จะเป็นการทำเกษตรควบคู่ไปกับการรับจ้าง บางก็รับจ้างอย่างเดียว บางก็ประกอบอาชีพค้าขาย รับราชการ

สำหรับในภาคการเกษตร มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตถึงปัจจุบัน จนสามารถแบ่งเป็นยุคๆ ได้ดังนี้

1. ยุคที่ชุมชนทำการผลิตเพื่อยังชีพ

ในยุคนี้แต่ละครอบครัวได้มีการจับจองที่ดินทำกิน และตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย โดยข้าวและพืชผลที่ปลูกเพื่อไว้บริโภคเป็นหลัก นอกจากนี้ ก็อาศัยแหล่งอาหารจากป่าที่อยู่ล้อมรอบชุมชน ผลผลิตที่เหลือจากการยังชีพ ชาวบ้านก็จะนำมาใช้แลกเปลี่ยนหรือขาย เพื่อได้เป็นเงินสดไว้ซื้อของที่จำเป็น เช่น เกลือ , ของป่า

ต่อมารัฐบาลที่กรุงเทพฯ มีการเรียกเก็บภาษีแทนการเกณฑ์แรงงาน ซึ่งเรียกว่า"ค่าหัว"และมีการให้สัมปทานทำไม้ในป่าใกล้หมู่บ้าน ส่งผลกระทบให้ระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเงินตรามากขึ้น แต่ระบบการเกษตรของชาวบ้านยังคงทำการเกษตรเพื่อบริโภคอยู่ ผลผลิตที่ทำการแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายกันส่วนใหญ่ ยังคงเป็นผลผลิตจากป่า มีบางคนที่ตัดขายที่ดินของตนและมีรายได้จากการเป็นลูกจ้างตัดไม้ให้บริษัทสัมปทาน

2. ยุคที่ชุมชนเปลี่ยนผ่านสู่ระบบการผลิตเพื่อขาย

เป็นยุคต่อมา ประมาณ ปี พ.ศ. 2490 – 2510 มีเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นหลายอย่างซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบการผลิตเพื่อขาย คือ หลังจากที่มีการสัมปทานทำไม้ล่างป่ายุติลงได้ 2-3 ปี ก็เกิดโรงบ่มยาสูบขึ้นมา ช่วงนี้ชาวบ้านจึงขยายพื้นที่ปลูก

ยาสูบเพิ่มมากขึ้น จากเดิมที่เคยปลูกไว้เพื่อบริโภค มีการค้าขายกับภายนอกเพิ่มมากขึ้น ถือได้ว่า ยุคนี้เป็นช่วงระยะผ่านที่ชุมชนได้ก้าวสู่ระบบการผลิตเพื่อขาย เกี่ยวข้องกับระบบตลาดภายใต้ อิทธิพลของระบบทุนนิยมมากขึ้นตามลำดับ

3. ยุคที่ชุมชนทำการเกษตรแผนใหม่อย่างเข้มข้น

ในยุคนี้อยู่ในช่วงปี 2510 – 2530 ซึ่งรัฐบาลได้เริ่มดำเนินนโยบายอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าขยายการส่งสินค้าเกษตรกรรมมากขึ้น ส่งเสริมให้ชาวบ้านทำเกษตรแผนใหม่โดยเฉพาะ ภาคนื้อ พืชพาณิชย์ที่ส่งออกได้แก่ ข้าว กระเทียม หอมแดง หอมหัวใหญ่ และยาสูบเป็นต้น ในช่วงยุคนี้เป็นการปลูกที่ใช้ทุนมากกว่ายุคก่อนๆ เพราะนอกจากใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเร่ง และปุ๋ย ผัง เพิ่มผลผลิตแล้ว ยังต้องลงทุนซื้อ หรือบางรายก็จ้างรถไถพรวนปรับพื้นที่ ต่อมาในปี 2518 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ได้เข้ามามีบทบาทปล่อยเงินกู้ให้ชาวบ้าน ซึ่งถือเป็นสถาบัน การเงินที่เข้ามากระตุ้นและเร่งให้ชาวบ้านทำการเกษตรแผนใหม่อย่างเข้มข้นอีกทางหนึ่ง ในปี 2519 – 2520 เกษตรตำบลได้เข้ามามีบทบาท มีการสนับสนุนเงินให้กู้ยืมของทางราชการ มีการ นำข้าวพันธุ์ใหม่มาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกและได้รับการยอมรับจากชาวบ้านมาก เพราะให้ผล ผลิตสูงกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมืองแต่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี และตามมาด้วยพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ได้แก่ ข้าว โปดฝักอ่อน รวมทั้งให้สินเชื่อปุ๋ย ยา และเมล็ดพันธุ์ ชาวบ้านเริ่มเลียนแบบขยายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

4. ยุคที่ชุมชนมีการเริ่มปรับเข้าสู่ระบบเกษตรทางเลือก

ในยุคนี้ อยู่ในช่วง พ.ศ. 2536 – ปัจจุบัน ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้เรียนรู้และเข้าใจปัญหาและได้หา ทางออกของปัญหาโดยกลับไปใช้วิถีชีวิตกลับไปสู่ระบบการผลิตแบบดั้งเดิม คือการทำเกษตร ปลอดสารพิษ เน้นการปลูกเพื่อกิน เหลือกินจึงขาย ทำให้ชีวิตครอบครัวมีความอบอุ่น ขึ้นสุข ภาบัติขึ้น แต่ก็มีเพียงชาวบ้าน 6 % (ปี 2545) ของชาวบ้านทั้งตำบลแม่ทา(1,363 ครัวเรือน) เท่านั้นที่ปรับมาให้ความสำคัญกับเกษตรทางเลือก(เกษตรยั่งยืน) ซึ่งก็ได้มีแผนงานที่จะขยายให้คน ในชุมชนได้มองเห็นปัญหาและหาแนวทางแก้ไขปัญหาให้ได้อย่างถูกต้อง

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

ยุคที่ 1

- การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนส่วนใหญ่จะปลูกบ้านตามฝั่งริมแม่น้ำแม่ทาให้ประโยชน์ในที่ดินร่วมกัน การสร้างบ้านเรือนลักษณะบ้านเรือนจะใช้ไม้ไผ่ในการสร้างบ้าน ,ใบตองในการทำหลังคา มีการยกพื้นที่สูงเพื่อป้องกันสัตว์ป่าปลุกผักไว้กินเอง

ยุคที่ 2

- ชาวบ้านเริ่มขยายบ้านเรือนออกไปอยู่นอกริมฝั่งแม่น้ำ แต่ก็ยังอยู่ในระแวกเดียวกัน การสร้างบ้านเรือนลักษณะบ้านเรือนจะเป็นใช้ไม้เนื้อแข็งในการสร้างบ้าน และใช้ใบคาในการมุงและต่อมาก็ใช้กระเบื้องสังกะสีปลูกผักไว้กิน

ยุคที่ 3

- การสร้างบ้านเรือนจะใช้ไม้เนื้อแข็งในการปลูกสร้างกระเบื้องใช้กระเบื้องลอนคู่ปลูกต้นไม้ประดับมากขึ้น

ยุคที่ 4

- การสร้างบ้านเรือนจะมีการใช้ไม้เนื้อแข็งอย่างดี กระเบื้องลอน มีรั้วล้อมรอบอย่างมิดชิด ต้นไม้ที่ปลูกบริเวณบ้านเป็นไม้ประดับเป็นส่วนใหญ่การช่วยเหลือระบบเครือญาติมีน้อยลง

ในอดีตตำบลแม่ทาไม่ทางรถยนต์ การสัญจรต้องเดินด้วยเท้าเปล่าการติดต่อโลกภายนอกต้องเดินด้วยเท้า เช่นไปเชียงใหม่ต้องเดินข้ามเขา ใช้ระยะเวลา 2 คืน 3 วัน ไปเวียงละกอน (นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน) ในเวลา 2 คืน 2 วัน การติดต่อโลกภายนอกสมัยนั้น เพื่อติดต่อซื้อสินค้าบริโภค เช่นเกลือ ปัจจุบันการเดินทางเข้าพื้นที่ สามารถเข้าได้ 2 ทาง คือ เข้าได้ทางกิ่งอำเภอแม่ฮ่อน จังหวัดเชียงใหม่ และเข้าได้ทางอำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูนโดยใช้ถนนสาย รพท. เป็นหลักซึ่งตัดผ่านทิศเหนือผ่านตำบลทาเหนือไปจนถึงกิ่งอ.แม่ฮ่อน จนถึงจังหวัดเชียงใหม่ ทิศใต้ ผ่านตำบลทาปลาดุก ไปถึงอำเภอแม่ทา และถึงถนนสายซูเปอร์ไฮเวย์ (ถนนเชียงใหม่ – ลำปาง) เป็นถนนถาวรใช้ได้ตลอดทั้งปี มีสถานีอนามัย ธนาคารข้าว ร้านค้าสหกรณ์ ตลาด เกือบทุกบ้านมีไฟฟ้าใช้ มีบริการโทรศัพท์ ระบบการศึกษา

ประวัติศาสตร์ของโรงเรียนวัดห้วยทราย

โรงเรียนวัดห้วยทรายได้เปิดทำการเรียนการสอนเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2477 โดย พ.ต.ต.เจ้าไชยวรเชษฐ์ ณ เชียงใหม่ อดีตนายอำเภอ สังกัดแพ่ง ทำพิธีเปิด โดยอาศัยศาลา วัดห้วยทราย ต่อมามีนักเรียนมากขึ้นประกอบกับทางราชการเห็นสมควรที่จะขยายการศึกษาให้กว้างขวางสืบไป จึงให้เงินสมทบก่อสร้างอาคารเรียน แบบประถมศึกษาที่ 2 ขึ้น โดยอาศัยความร่วมมือของกำนันตำบลแม่ทา ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2, 3, 4 แพทย์ประจำตำบล และเจ้าอธิการ ก้อง สุนทร โอตติเจ้าคณะตำบลแม่ทา เจ้าอาวาสวัดศรีบุญเรือง ตลอดจนจนถึง ผู้ปกครองนักเรียนได้สละกำลังทรัพย์ก่อสร้างขึ้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2483

การจัดชั้นเรียนได้เริ่มเปิดสอนชั้น ประถมศึกษาที่ 1 และได้ขยายสูงขึ้นตามลำดับจนถึงชั้น ประถมศึกษาที่ 4

ต่อมาอาคารหลังเดิมได้ชำรุดลงมากเกรงว่าจะเป็นอันตรายต่อนักเรียนและครูจึงได้ขออนุญาตรื้อถอน ทางราชการก็เห็นชอบด้วย ต่อมาคณะครูและกรรมการศึกษา ผู้ปกครองนักเรียนได้มีสมานฉันท์พร้อมใจกันโดยมีพระอธิการอินตา เขมธมโม เจ้าอาวาสวัดสันกำแพงหลวง อ.สันกำแพง เป็นประธานได้ริเริ่มก่อสร้างอาคารเรียนแบบ 017 ขนาด 12 ห้องเรียนขึ้นโดยมีนายฉลอง นนทวาสี ศึกษาธิการอ.สันกำแพงเป็นผู้วางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2510 สำเร็จเมื่อวันที่ 26 กันยายน 2512 แต่ยังไม่ได้ตกแต่งทาสีและได้ให้นามอาคารว่า “เขมธมโมราษฎร์อุปถัมภ์” และทำพิธีเปิดป้ายอาคารนี้เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2513 โดยมี ฯพณฯ นายสุกิจ นิมมานเหมินทร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธานพิธีเปิด

ในปีการศึกษา 2513 โรงเรียนทำการสอนระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลายขึ้น โดยเริ่มเปิดสอนระดับชั้นประถมศึกษาที่ 5 แต่ยังไม่ใช้การศึกษาภาคบังคับ

ต่อมาได้รับงบประมาณ ของสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาลปี พ.ศ. 2518 ให้ทาสีตกแต่งอาคารเขมธมโมราษฎร์อุปถัมภ์

ได้ทำการซื้อที่ดินเพิ่มเติมเพื่อเตรียมสร้างอาคารเรียนประถมศึกษาตอนปลาย ออกไปทางทิศเหนือ เนื้อที่ 2 ไร่ 2 งาน 64 ตารางวา เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2515

ในปีงบประมาณ 2519 ได้รับงบประมาณสร้างอาคารเรียนแบบ ป.1 ก ตั้งขนาด 4 ห้องเรียน ท่านเจ้าคุณพระศรีธรรมนิเทศก์(กมล โชติมนโต ป.ธ. 7) รองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ รูปที่ 2 วัดสันป่าข่อยเป็นผู้ตั้ง นามอาคาร “ประชารัฐประสิทธิ์” ทำการเปิดป้ายอาคาร เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2521

ได้รับงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติประจำปีการศึกษา 2525 สร้างอาคารเอนกประสงค์แบบ สปช. 102 จำนวน 1 หลัง

ในปีงบประมาณ 2534 โรงเรียนได้รับเลือกเข้าสู่โครงการนำร่องขยายโอกาสทางการศึกษา (ม.1-ม.3ป)ตามมติคณะรัฐมนตรีโดยเปิดทำการสอนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 2 ห้องเรียน เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2534

ได้รับงบประมาณ 2535 ได้รับงบประมาณจาก สปช. สร้างอาคารแบบ สปช. 105/29 1 หลังได้ทำการเปิดป้ายนามอาคาร "พัฒนศึกษา" โดยมีนายภูมิทร์ สันติทฤษฎีกร นายอำเภอสันกำแพง เป็นประธานพิธี และได้รับงบประมาณก่อสร้างสนามบาสเกตบอล(หน้าอาคารพัฒนศึกษา) ตามแบบกรมพลศึกษา 1 สนาม

ซึ่งในส่วนระบบการศึกษานอกโรงเรียน ทางชุมชนมีการเรียนการสอนนอกโรงเรียนอยู่ 1 แห่ง โดยการสนับสนุนของมูลนิธิศุภนิมิตฯ และองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทาในการช่วยเหลือเรื่องสถานที่ ,วัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน และยังมีการเรียนการสอนในเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนอยู่อีกคือ เครือข่ายการเรียนรู้กลุ่มแปรรูปกลุ่มผักปลอดสารพิษ (เกษตรยั่งยืน) ,เครือข่ายการเรียนรู้การจัดการทรัพยากรของชุมชน

การรักษาพยาบาล อนามัย

สถานอนามัยบ้านห้วยทราย เริ่มเปิดให้บริการครั้งแรกในปี พ.ศ.2514 โดยเป็นอาคารไม้ มีแพทย์เข้ามาอยู่คนแรกชื่อ หมอทอง กับหมอ ยู่รี เป็นสามี ภรรยา กัน ตอนนั้นไม่ค่อยมีผู้ป่วยมารักษามาก อยู่ได้ 3 ปี ก็มีหมอมาทแทน ชื่อหมอแอน กับหมอใหญ่ จากนั้นมีหมอนิดกับหมอแก้ว มาแทน แล้วมาถึงหมอเฉลิม พัฒนรังสีและหมอคศินัย คำตา ตามลำดับจนปัจจุบัน และสร้างสถานอนามัยใหม่ ในปี พ.ศ.2541 มีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 4.5 ไร่ รับผิดชอบทั้งหมด 7 หมู่บ้าน รวม 1,185ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 4,831 คน (ชาย 2,480 คน ,หญิง 2351 คน) ข้อมูลปี 2541

ประวัติการก่อตั้งวัดห้วยทราย

วัดนี้ตั้งอยู่ในอาณาเขตของตำบลแม่ทา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ตามประวัติเดิมกล่าวว่าวัดห้วยทรายนี้สร้างขึ้นเมื่อจุลศักราช ๑๒๓๕ ตรงกับ พ.ศ.๒๔๓๓ สถานที่นี้นับว่าเป็นอารามเก่ามาแต่เดิมสังเกตได้ด้วยมีธาตุ สูงประมาณ ๔ ศอกกว่าตั้งอยู่ที่นั่น แต่ไม่ปรากฏว่ามีมาเมื่อไร ฉะนั้นสถานที่จึงมีแต่หมู่แมกไม้อันมีลำต้นใหญ่โตระโหลฐาน มีแต่เครือเขาเถาวัลย์ได้พันลำต้นสลัดกับไปมาจนไม่มีใครจะสามารถปฏิสังขรณ์ขึ้นได้ต่อมาจึงมีพระผู้สนใจในทางศาสนา ปรากฏนามว่าพระใจ ได้มาจะคิดสร้าง พอรุ่งเริ่มก็ได้มีอุปสรรคขัดข้องซึ่งมีเปรตอสุรกาย เป็นต้น มารบกวนจึงได้นิมนต์พระผู้สามารถว่าท่านมาปฏิสังขรณ์แทนตัวท่าน ปรากฏนามในประวัติว่าครูบาปัญญา มาริเริ่มส่งเสริมต่อเติมให้กำเนิดเกิดแห่งวัดห้วยทรายนี้ ให้เป็นวัดที่เจริญได้พอเป็นสถานที่สักการบูชาชาวบ้านให้เป็นที่พักพิงพึ่งพิงธรรมต่อๆท่านองค์นี้ปรากฏนามในประวัติว่าเดิม

ท่านประจำอยู่ที่วัดดอนชัยก่อนที่ท่านจะมาสร้างก็ไม่พระและตัวพระเงรท่านก็ใช้ความอุตสาหะพยายามทำความเพียรของท่านตลอดถึงทั้งกำลังกายและกำลังใจ ก็ได้จัดการถากถางอารามนี้ให้สำเร็จเสร็จเรียบร้อยดีแล้วท่านก็วางแผนทำการวัดเนื้อที่ของอารามนี้ดูก็มีเนื้อที่ประมาณ ทั้งกว้างทั้งยาวมีประมาณ ๗ ไร่เศษ เมื่อท่านได้จัดการเรียบร้อยแล้ว ท่านก็ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสแต่ต่อนั้นก็มีคนเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามีเด็กมาศึกษาเล่าเรียนเป็นลูกศิษย์ของท่านแล้ว ท่านจึงจัดการบวชเณรมี ๒ - ๓ องค์ ก็นับว่าเจริญมาโดยลำดับ ต่อมาเมื่อพระนามว่า พระใจที่ได้ปรากฏนามข้างต้นแล้วก็ได้ย้ายมาจากวัดศรีบุญเรืองมาอยู่ด้วยท่านก็ได้เป็นรองเจ้าอาวาสและเมื่อย้ายมานั้นมีสามเณรตามมา ๒ รูป คือ ๑ สามเณรปัญญา ๒ สามเณรติระต่อนี้เจ้าอาวาสได้ทำการบวชเด็กให้เป็นเณร ดังมี ปรากฏนามในประวัติว่าสามเณรเสาร์ สามเณรชัยยา สามเณรสุก สามเณรทา สามเณรตัน สามเณรสาร สามเณรอินทร์ สามเณรไฟ ในขณะที่ท่านมีพระและสามเณรมากแล้ว ท่านจึงคิดสร้างกุฏิวิหารสำรองไว้ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยพระเณร ต่อมาอีก ท่านก็สร้างพระเจดีย์จนกว่าจะสำเร็จก็กินเวลานาน ถึง 7 ปี สาเหตุที่ทำให้สำเร็จช้านั้นเพราะก่อเจดีย์ขึ้นจนจะสำเร็จก็พังลงมา แต่ตัวท่านก็ได้ถึงแก่ภรรณภาพพวกเณรที่เป็นลูกศิษย์ของท่านก็ได้สืบมา โดยไม่มีเจ้าอาวาสปกครองดูแล เมื่อไม่มีเจ้าอาวาสเช่นนี้ พวกเณรจะอุปสมบทก็อายุไม่ครบ ได้พากันไปวิงวอน นายสุริยามาบวชอีกเมื่อบวชเป็นเณรแล้วท่านอายุมากกว่าเณรทั้งหมด ในเวลานั้นพวกศรัทธาจึงได้มีจิตเลื่อมใส เป็นวันเดียวกันได้ทำการอุปสมบทให้เป็นพระโดยมีครูธรรมเสนาบดี เป็นอุปัชฌายะ แล้วได้ตั้งท่านให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสต่อไป อยู่ได้ไม่นานก็ได้หนีไปเมืองเหนือ ซึ่งเป็นเขตเชียงตุงสมัยเมื่อท่านยังประจำอยู่นั้นมีเด็กอยู่ 2 คน ชื่อว่าเด็กชายหล้า เด็กชายผัด (วน) มาเป็นศิษย์แล้ว ได้จัดการบวชเด็กทั้งสองให้เป็นเณรส่วนเณรหล้าอายุครบ 21 ปีบริบูรณ์ก็ได้อุปสมบทพร้อมกัน 2 รูป คือสามเณรไชยาองค์หนึ่งมีครูบาธรรมเสนาบดีเป็นอุปัชฌายะแล้วได้ตั้งให้พระหล้าเป็นเจ้าอาวาสแทนมาได้ 20 ปีเศษก็ได้ลาสิกขาเสีย ปลอยให้พระและเณรอยู่ตามยถากรรม ใครมีปีกมีหางก็บินไป เลอะรุ่งรังและไม่ปรากฏว่าไปอยู่ที่ไหนเป็นหลักแหล่งแต่ปรากฏว่าพระอ้ายได้หนีไปเมืองพร้าวเขาจึงไปตามมาเป็นเจ้าอาวาสอยู่ได้ไม่นานก็ลาสิกขาเสียอีกจะนั้น ธรรมดาตันไม้เมื่อไม่มีต้นไม้ ปลายไม้ก็ขาดไป คือพวกที่ยังเหลืออยู่ก็ต่างคนต่างไป จนไม่มีหลักฐาน สึกบ้าง เทียวเร่ร่อนไปบ้างไปอยู่วัดอื่นบ้าง ฉะนั้นวัดจึงร้างอยู่ประมาณ 3 ปีเศษไม่มีใครสืบต่ออายุพระศาสนาเลย ตั้งแต่นั้นมาทางอำเภอจึงได้อนุญาตให้เณรลานวัดเป็นที่อาศัยตั้งโรงเรียนเมื่อปี พ.ศ. 2477 ระหว่างนี้ไม่มีพระและเณรอยู่สักองค์เดียว แต่ยังมีนายบันแก้ว อะติละได้สละกิจการของคารวาสไปบวชอยู่ในสำนักพระศรีวิชัยนานก็มาบ้างที่ เมื่อมาอยู่ก็มาอยู่ได้เพียง 3 - 4 วันหรือ 7 วันเท่านั้น นอกจากนั้นอยู่ไม่ได้เพราะมีผู้เบียดเบียนอิจจาริยา คือเห็นเขาได้ดี ก็ทนไม่ได้ ฉะนั้นต่อมาพวกคณะศรัทธาและพระบันแก้ว จึงได้พร้อมใจกันอาราธนาพระเถลิงที่วัดพระสิงห์เชียงใหม่มาเป็นเจ้าอาวาสอยู่ได้ไม่นานท่านก็กลับไปอยู่วัดเดิมของท่านเสีย ก่อนแต่เมื่อยังไม่มีโรงเรียนมาตั้งและพระเถลิงยังไม่มาอยู่พวก

ศรัทธาใจ ก็ไปนิมนต์พระมรวัดดอนชัยมาเป็นเจ้าอาวาสอยู่ได้ไม่นานเพียง 1 ปีเศษเท่านั้นก็กลับไปวัดเดิมของท่าน นับว่าวัดร้างจะไม่มีเจ้าอาวาสอีกพวกศรัทธาใจจึงอื่น ต่อแต่นั้นศรัทธาจึงได้นิมนต์พระขาววัดจอมธรรมมาเป็นเจ้าอาวาสอีกอยู่ได้ไม่นานก็กลับไปวัดเดิมของท่านเสียอีก ฉะนั้นวัดจึงว่างเจ้าอาวาสลงอีก นับว่าวัดร้างอีก ต่อแต่นั้นเขาจึงใคร่ยึดเอาวัดเป็นโรงเรียนเมื่อโรงเรียนตั้งอยู่ในวัดแล้ว เขาจึงทำตามความชอบใจทุกอย่าง ก็มีแต่พระจรมายู่เป็นครั้งคราวเท่านั้น ไม่จำกัดคณะศรัทธา จึงได้พร้อมใจกันไปนิมนต์พระบันแก้ว มาเป็นเจ้าอาวาสแต่ท่านก็ไม่ยอมมา เพราะในวัดมีโรงเรียนตั้งอยู่จึงทำความเข้าใจทำความเข้าใจศรัทธาพากันช่วยเหลือเอาโรงเรียนออกจากวัดก่อน ในเวลานั้นเขากำลังสร้างโรงเรียนอยู่แต่ไม่สำเร็จเพราะทางบ้านห้วยทรายไม่ยอมทำต่อ เมื่อพระบันแก้วมาอยู่เขาจึงยอมช่วยเหลือโรงเรียนจนเสร็จด้วยความเรียบร้อยถาวรมาจนตลอด เมื่อพระบันแก้วมาอยู่เป็นเจ้าอาวาสแล้ว วัดห้วยทรายนับว่าไม่ขาดไม่ร้างและเจริญถาวรรุ่งเรืองมาจนตลอดถึงการก่อสร้างศึกษาเล่าเรียนประเพณีและปฏิบัติแต่ท่านเป็นเจ้าอาวาสหลายปีแต่คิดจะสึกจึงไปหาผู้สามารถแทนตัว และสืบต่ออายุพระศาสนาไว้แล้วก็ลาสิกขาไปเสีย (ประวัตินี้ได้สืบถามกับผู้สำคัญหลายท่านเช่นเจ้าคณะตำบล,กำนัน,ผู้ใหญ่บ้าน ผู้เฒ่าผู้บางคนได้ค้นหาและพิมพ์เพื่อเป็นประวัติไว้เป็นหลักฐานเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2490) พระอินตา เขมธมโม ผู้คัดแต่งและสอบสวน

ชุมชนบ้านห้วยทรายชาวบ้านมีระบบความเชื่อ เรื่องประเพณีและวัฒนธรรมคล้ายกับคนเมืองเหนือทั่วไป ได้แก่ พิธีการเลี้ยงผีขุนน้ำ เทศกาลดลข้าวใหม่ เทศกาลสงกรานต์ พิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้าน เทศกาลเข้า – ออก พรรษา งานสลาก และประเพณีี่เบิ่ง ในปัจจุบันชาวบ้านยังคงรักษาประเพณีต่างๆ เหล่านี้ไว้และมีกิจกรรมปฏิบัติตามช่วงเวลาต่างๆ หมุนเวียนกันไปเกือบตลอดปี โดยเฉพาะพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่า และทรัพยากร ชาวบ้านจะทำพิธีเพื่อแสดงความสักการะต่อผืนป่าและผีขุนน้ำที่ให้น้ำแก่ชุมชน และเป็นการบนบานศาลกล่าวเพื่อให้ น้ำท่าในชุมชนอุดมสมบูรณ์ตลอดไป ซึ่งในปัจจุบันพิธีการความเชื่อต่างๆ ยังดำรงสืบไว้ แต่ที่น่าเป็นห่วงคือการรับเอาประเพณีวัฒนธรรมบางอย่างจากภายนอกชุมชนเข้ามาจนเกินไปเช่น เทศกาลแข่งงานบุญต่างๆ เดิมชาวบ้านจะทำข้าวต้ม ของหวานพื้นบ้าน แล้วเอาไปใส่ โถยสลาก แล้วเอาไปถวายที่วัดโดยใครจะร่วมทำบุญถวายทานด้วยก็ไปร่วมที่วัด ไม่มีการจัดเลี้ยงที่บ้าน แต่มาปัจจุบันการทำกิจกรรมงานบุญต่างๆ ส่วนใหญ่จะมีค่าใช้จ่ายในการจัดงานที่บ้านเพื่อเลี้ยงชาวบ้าน ในต่างหมู่บ้านที่เข้ามาร่วมทำบุญด้วย และจะมีเรื่องของมีนเมาเข้ามาเกี่ยวข้องทำให้เมื่อกิจกรรมการทำงานบุญแล้วเสร็จกลับสร้างภาระค่าใช้จ่ายให้กับชาวบ้าน ในหมู่บ้านและการเข้าไปถวายทานที่วัดบางครั้งก็เอาสิ่งอบายมุขเข้าไปในศาสนสถานซึ่งถือว่าไม่เหมาะสมกับคนชาวพุทธเช่น การเลี้ยงวันเกิด ฯลฯ ซึ่งวัฒนธรรมที่ขาดหายไปโดยไม่ผู้สืบทอดได้แก่ การปักผ้า ,ทอดผ้า (โดยใช้มือและไม่มีสีย้อมผ้า) การปั้นหม้อ ,การดักน้ำ,หาบสาแหรก,ทำขนมข้าวแคบ ,ทำขนมข้าวควบ เป็นต้น

ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

ในอดีตชุมชนจะมีการนับถือศาสนาพุทธและพราหมณ์ จะเห็นได้ว่ามีวัดอยู่ในชุมชนมากมาย และมีพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ เช่น การขึ้นด้าวตังลี (ชุมชนมเทวดา) สืบชะตาต่างๆ เรียกขวัญ (ฮ้องขวัญ) การเลี้ยงผีขุนน้ำ ,การเลี้ยงผีฝ่าย,การเลี้ยงผีต้นตระกูล ตลอดจนความเชื่อทางไสยศาสตร์ เวทมนต์ ก็ยังมีอยู่บ้าง

ระบบการปกครอง

ชุมชนมีระบบการปกครององค์กรต่างๆ ภายในชุมชนเพื่อจัดการให้ป่า และทรัพยากร ระบบการดำรงชีวิตของคนภายในชุมชนดำเนินไปได้อย่างสงบสุข ซึ่งกลุ่มองค์กรดังกล่าวมีทั้งกลุ่มองค์กรที่เป็นทางการ คือ กำนัน ,ผู้ใหญ่บ้าน,คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มชาวบ้านที่รวมตัวกันโดยธรรมชาติคือกลุ่มที่ไม่มีตำแหน่งไม่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ ได้แก่ แก่เหมือง,แก่ฝ่าย,แก่วัด ผู้นำตามความเชื่อ เช่นหมอผีเป็นต้น และกลุ่มองค์กรที่รวมตัวกันเพื่อทำหน้าที่และมีวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง เช่นกลุ่มสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว กลุ่มไร่นา สวนผสม กลุ่มปุ๋ย กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มปลูกข้าวโพด ธนาคารวัว ควาย กลุ่มอนุรักษ์ป่าไม้ เป็นต้น

ชุมชนมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่สมัยเริ่มก่อตั้งชุมชน ซึ่งช่วงแรกชุมชนมีความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติ ช่วยเหลือซึ่งกันและ ต่อมาเมื่อชุมชนเริ่มมีการขยายชุมชนใหญ่ขึ้น และมีเริ่มมีการจัดการเรื่องระบบการปกครอง ซึ่งเป็นระบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้นำกับลูกบ้านในเรื่องการปกครองดูแลด้านความเป็นอยู่ต่างๆ ต่อมาก็ได้เริ่มมีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะมีเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งมีระเบียบการจัดการของแต่ละกลุ่มไม่เหมือนกัน ทั้งที่เป็นระบบสัจจะ และระบบที่เป็นทางการที่มีเงื่อนไขซึ่งกันและกัน ซึ่งมีการดำเนินงานกันมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง

2.4 ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์

พื้นดิน

ลักษณะพื้นดินของชุมชนเป็นดินร่วน รวมปนทรายและดินเหนียว ในที่หุบเขา การใช้ประโยชน์ของคนในชุมชนส่วนใหญ่จะมีใช้ในการเพาะปลูก ทำการเกษตรทั้งเกษตรดั้งเดิมและการเกษตรแผนใหม่ ที่มีการนำสารเคมีเข้ามาเกี่ยวข้องในปัจจัยการผลิต ซึ่งเดิมอาชีพส่วนใหญ่ของคนในชุมชนคือ ทำนา และปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ ซึ่งวิถีชีวิตความเป็นอยู่พอมีพอใช้(ผลิต – กิน – ขาย)ต่อมาทางภาครัฐได้ส่งเสริมการผลิตเพื่อส่งออกมากขึ้น (ผลิต – ขาย) เริ่มตั้งแต่การส่งเสริมการปลูกยาสูบ ซึ่งต้องใช้ยาฆ่าแมลงในการพ่นใบยาสูบและต้องใช้ปุ๋ย (สารเคมีต่างๆ) ต่อมาปี พ.ศ. 2523 ชาวบ้านหันมาปลูกข้าวโพดกันมากขึ้น ซึ่งช่วงแรกของการปลูกข้าวโพดไม่มีการใช้สารเคมีใดๆ มาใส่ทำให้ดินมีสภาพดีอยู่แต่เมื่อมีการปลูกข้าวโพดในผืนดินเดิมซ้ำๆ กันไปนานๆ ผลผลิตก็เริ่มไม่ดี

ประจวบกับภาครัฐได้มีการส่งเสริมการปลูกพืชโดยเพิ่มปุ๋ย , ยามาแมลงเข้าไปเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดีขึ้น ชาวบ้านเริ่มนำสารเคมีมาใช้ในดินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งทำให้สภาพดินเริ่มเสื่อมโทรมลง โดยดูได้จาก อดีตเมื่อเริ่มใช้ปุ๋ยเคมี จากพื้นที่ 1 ไร่ ใช้ปุ๋ยเคมี 1 กระสอบ (ปี พ.ศ. 2529) มาปัจจุบันมีการใช้ปุ๋ยมีเพิ่มขึ้นจากพื้นที่เดิม 1 ไร่ ใช้ปุ๋ยเคมีถึง 4 กระสอบ (ปี พ.ศ. 2541) จะเห็นได้ว่าดินมีค่าเป็นกรดมากขึ้น พื้นที่การเพาะปลูกต่างๆ ได้ผลผลิตไม่ดี ซึ่งได้มีคนกลุ่มหนึ่งได้สังเกตเห็นปัญหาดังกล่าว จึงเริ่มปรับวิถีชีวิตจากการอาศัยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ใช้สารเคมีมาก มาปลูกพืชผสมผสาน (ผักปลอดสาร) เพื่อลดการใช้สารเคมีในดินและป้องกันตนเองจากการได้รับสารเคมีมาก แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังยึดถืออาชีพปลูกข้าวโพดฝักอ่อนอยู่เพราะไม่สามารถหาทางออกให้กับตนเองได้ และการปลูกพืช / การประกอบอาชีพของคนในชุมชนส่วนใหญ่ในเรื่องการถือครองที่ดินทำกิน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่มีเอกสารสิทธิที่ดินทำกินแต่ยังใช้ประโยชน์ในที่ดินอยู่ , อีส่วนที่ได้รับเอกสารสิทธิ เช่น ใบ น.ส.3 , โฉนด ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ของชาวบ้านที่อยู่ในที่ลุ่ม ส่วนชาวบ้านที่อยู่ในที่ดอนขึ้นมาจะไม่มีการถือสิทธิกัน , ที่ดินที่ชุมชนมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันได้แก่ วัด , โรงเรียน , สถานีอนามัย , สุสาน ซึ่งถือเป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์(ไม่มีเอกสารสิทธิ)

พื้นน้ำ

ชุมชนมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาอาศัยป่าต้นน้ำแม่ทาในการเก็บหาอาหาร ของป่า อาศัยน้ำแม่ทาทั้งอุปโภคและบริโภค ยึดการทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก และมีรายได้โดยการปลูกข้าวโพด ดังนั้นป่าต้นน้ำแม่ทา และลำน้ำแม่ทา จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ชาวบ้านจะต้องป้องกัน รักษาไว้ โดยเฉพาะป่าต้นน้ำแม่ทาในหุบเขาลุ่มน้ำแม่ทา ซึ่งมีสาขาอยู่ในเขตตำบลแม่ท้ออันได้แก่

ห้วยแม่บอน	อยู่ในเขตหมู่ที่ 2 – 3 (บ้านท่าข้าม, บ้านค้อกลาง)
ห้วยน้ำซุ่น	อยู่ในเขตหมู่ที่ 4 (บ้านห้วยทราย)
ห้วยแม่ปังกา	อยู่ในเขตหมู่ที่ 5 (บ้านป่านอด)
ห้วยแม่เลาะ	อยู่ในเขตหมู่ที่ 6 – 7 (บ้านดอนชัย , บ้านใหม่ดอนชัย)

ชุมชนมีการจัดการน้ำในระบบเหมือง – ฝาย ซึ่งจะมีแก้มือเป็นหัวหน้าดูแลเหมืองฝาย และชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายนั้นๆ เมื่อมีการทำนาปลูกข้าว เมื่อได้ข้าวมาแล้วก็จะมี การแบ่งข้าวให้กับแก้มือแก้มือที่รับผิดชอบดูแลเหมืองฝาย ไว้กินดิน ซึ่งแล้วแต่ขนาดของที่ทำ กินของชาวบ้านอีกที่ว่าจะมีการแบ่งข้าวให้เท่าไร ซึ่งทุกปีชาวบ้านในชุมชนจะต้องมีการเลี้ยงผีฝาย ซึ่งวันก่อนจะมีการเลี้ยงผีฝายชาวบ้านจะต้องไปช่วยกันทำนุบำรุงเหมือง(ร่องเหมือง)ก่อนแล้วจึง เลี้ยงผีฝาย ซึ่งถือเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านและเป็นการปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้านเห็นคุณค่า ของน้ำ และเป็นการขอพรให้ชาวบ้านมีน้ำกิน น้ำใช้ตลอดปี

ป่าไม้ และป่าชุมชน

ชุมชนมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาอาศัยป่าต้นน้ำแม่ทาในการเก็บหาอาหาร ของป่า อาศัยน้ำแม่ทาทั้ง การอุปโภคและบริโภค ยึดการทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก ดังนั้นป่าต้นน้ำแม่ทา และลำน้ำแม่ทาจึงเป็น สิ่งสำคัญที่ชาวบ้านจะต้องป้องกัน รักษาไว้ โดยเฉพาะป่าต้นน้ำแม่ทาในหุบเขาลุ่มน้ำแม่ทา จึงก่อให้เกิดบทเรียนการต่อสู้ของชาวบ้านในการรักษาป่า กับการทำลายทรัพยากรป่าไม้จากภายนอก เกิด การแย่งชิงทรัพยากรจากบุคคลภายนอก ดังนี้

ประวัติการแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอก

1. การต่อสู้กับการสัมปทานป่าไม้ ที่รัฐบาลให้บริษัทเอกชนสัมปทานไม้ในเขตป่าใกล้หมู่บ้านถึง 2 ครั้ง ครั้งก็ให้สัมปทานแก่บริษัทบอมเบย์ จำกัด ซึ่งขอสัมปทานตัดไม้บริเวณป่าขุนแม่ทา แขวง เชียงใหม่ พร้อมกันแม่ตอง ป่าแม่ต๊ิบ ป่าไม้สาน แขวงลำพูน ป่าแม่หอก ป่าแม่เมาะ ป่าแม่ลอด แม่ ทราบ ป่าแม่สุข แขวงเมืองลำปาง และป่าแม่จาย แขวงเชียงใหม่ ในระหว่างปี พ.ศ. 2444 – 2451 และได้ขอต่อสัญญาอีก 6 ปี และครั้งที่ 2 กรมป่าไม้ได้อนุญาตให้บริษัทเอกชนที่ลำปาง (บริษัทเย ไทยแสง ปี 2480 – 2507) เหมำทำไม้ลำปาง (สมัยจอม สุนทรสวัสดิ์ 2424) คือการทำไม้ที่ตัดโค่น ไว้แล้วในป่าสัมปทานภาคที่ปิดและในป่าที่หมดอายุสัมปทานแล้วเรื่อยมาจนในช่วงปี 2500 บริษัท เอกชนที่ลำปาง ได้รับช่วงสัมปทานไม้หมอนรถไฟ และไม้พืนรถไฟต่อการรถไฟแห่งประเทศไทย ช่วงปี 2517 ชาวบ้านได้ตัดไม้พืนเพื่อนำไปขายให้กับบริษัท ไทยแอมบียาสูบ ที่เข้ามาก่อสร้างโรง บ่มไบยาสูบตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาชาวบ้านในพื้นที่ได้ทำการคัดค้านมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อป่าเริ่ม หายไป ปริมาณน้ำลำห้วยสาขาของแม่น้ำแม่ทาที่หล่อเลี้ยงนาข้าวก็เริ่มเหือดหาย จึงเป็นเหตุให้ชาว บ้านในพื้นที่เกิดพลังในการคัดค้านการทำลายป่าจนสามารถรักษาป่าต้นน้ำผืนสุดท้ายไว้ได้ จำนวน 4 จุดได้แก่

- ป่าแม่บอน ป่าแม่แทน ติดเขต อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
- ป่าห้วยน้ำขุน ติดเขต กิ่งอ.บ้านธิ จ.ลำพูน
- ป่าแม่เลาะ ติดเขต อ.แม่ทา จ.ลำพูน
- ป่าแม่ปงกา ติดเขต อ.บ้านธิ จ.ลำพูน

2. ป่าผืนใหญ่ที่หลงเหลืออยู่เป็นพื้นที่ที่มีการลักลอบตัดไม้เถื่อนอยู่เสมอ โดยพ่อค้าไม้จากจังหวัด ลำปาง จังหวัดลำพูน และจังหวัดเชียงใหม่ ร่วมมือกับผู้มีอำนาจอิทธิพลในพื้นที่ ทำให้การควบคุม ดูแลโดยกำลังของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ป่าอุทยานแม่ตะไคร้และป่าอุทยานดอยขุนตาล ไม่เพียงพอต่อการ ป้องกันหรือจับกุมในปี 2533 ชาวบ้านในเขตตำบลแม่ทา จึงรวมตัวกันจัดตั้งคณะกรรมการดูแลรักษาป่าขึ้น โดยดำเนินการตั้งด่านสกัดไม้เถื่อนที่ออกมาจากป่าอุทยานแม่ตะไคร้ไม่ให้ผ่านออก จากหมู่บ้าน และได้ตั้งกฎระเบียบห้ามสมาชิกในตำบลทุกคนรับเงินจากนายทุนค้าไม้โดยเด็ดขาดมี การจับคนลักลอบตัดไม้มาปรับไหม หากผิดครั้งที่ 2 จะมีการจับส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจ กระบวนการ

ดังกล่าวได้ทำให้พลังชาวบ้านสามารถหยุดอิทธิพลการทำไม้เถื่อนลงได้ ซึ่งทำให้เกิดการตื่นตัวในการอนุรักษ์ป่า และแบ่งแนวเขตป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้านได้ชัดเจน มีการตั้งกฎระเบียบการใช้สอยป่า และการอนุรักษ์ฟื้นฟู รวมทั้งการแบ่งกำลังของชาวบ้านออกตรวจป่าตามสายน้ำไปจนถึงต้นน้ำ

วิถีชีวิตที่ปรับเปลี่ยนมาสู่การผลิตของระบบเกษตรแผนใหม่ ทำให้ป่าใกล้หมู่บ้านถูกบุกเบิกถางเป็นไร่เพื่อปลูกยาสูบ โดยมีครูผิน ครูเทพ เป็นผู้เข้าไปส่งเสริม ปัญหาราคายาสูบตกต่ำ เตาบ่มไม่มีเงินจ่ายให้ชาวบ้าน ชาวบ้านได้ส่งตัวแทนไปพบ ส.ส. ในที่สุด ครูเทพ ครูผิน ต้องขายเตาบ่มให้กับบริษัทอินทนนท์ ชาวบ้านบางส่วนพากันไปตัดไม้ฟันขายให้โรงบ่มใบยาสูบ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่คือบริษัทอินทนนท์ ซึ่งได้ดำเนินการส่งเสริมปลูกยาสูบในลักษณะการทำเกษตรแบบมีสัญญาผูกพัน และต่อมาได้ขายกิจการให้กับบริษัทไทยเอนยาสูบ (ธุรกิจการเกษตรข้ามชาติ) ชีวิตของคนแม่ทาเริ่มอึดอัดขัดสนปลูกยาสูบจนเป็นหนี้สินเรื้อรังมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เรื่อยมา ชาวบ้านได้ถูกนำสู่ระบบผูกมัด โดยแรงกระตุ้นจากสถาบันการเงิน ธ.ก.ส. ปลอมเงินกู้ให้กับชาวบ้าน ปัจจุบัน 90 % เป็นลูกค้า ธ.ก.ส. มีจำนวน 30 กว่ากลุ่มในตำบลแม่ทา พอมาในปี 2523 ได้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ ได้แก่ ข้าวโพดฝักอ่อน เพื่อขายให้กับบริษัทแต่ก็มีปัญหาเรื่องต้นทุนการผลิตสูง (เมล็ดพันธุ์, ปุ๋ย, สารเคมีกำจัดโรคแมลง) และมีการผลกระทบโดยตรงต่อสุขภาพของเกษตรกรจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชรวมทั้งผู้บริโภคที่ได้รับสารพิษตกค้าง และสภาพดินเสื่อมลงอย่างมาก ผลการศึกษาของเจ้าหน้าที่โครงการพบว่า ในพื้นที่แม่ทามีการใช้ปุ๋ยเคมี 1 กระสอบ ต่อ 1 ไร่ (ปี พ.ศ. 2529) แต่ปัจจุบันต้องใช้ปุ๋ยเคมีเพิ่มขึ้นเป็น 4 กระสอบต่อ 1 ไร่

2.5 สภาพปัญหาของชุมชน / สังคม

ชาวบ้านจึงหาทางออกที่แตกต่างกันออกไป บ้างปลูกพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ บางคนก็อพยพแรงงานไปนอกหมู่บ้านและในเมือง ขณะที่บางคนหันไปทำมาหากินกับไม้ โดยเป็นลูกมือรับจ้างผู้มีอิทธิพลในการตัดไม้ในป่าอีกครั้ง ซึ่งกลุ่มคนที่อพยพแรงงานเข้าสู่เมืองบ้างก็อพยพเฉพาะสามี ทั้งลูกและภรรยาอยู่ในหมู่บ้าน บ้างก็อพยพทั้งครอบครัว เข้ามาขายแรงงานในเมือง หรือตามนิคมอุตสาหกรรม ภาคเหนือ มีคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำ บ้างก็มีอาชีพขายบริการทางเพศ ส่งผลกระทบตามมาหลายด้าน เช่นปัญหาครอบครัวล่มสลาย ภาคการเกษตรล้มเหลว ทรัพยากรถูกทำลายมากขึ้น เหตุและปัจจัยในการทำลายป่าต้นน้ำและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปสู่ระบบเกษตรแผนใหม่ ซึ่งทำให้คนมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันได้ทำให้ชาวบ้านในลุ่มน้ำแม่ทาได้รับผลกระทบเป็นกลุ่มแรก ตั้งแต่ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ได้เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ทำให้คุณภาพชีวิตโดยเฉพาะปัจจัยสี่ได้สูญเสียไปเกือบหมด ทางออกของชีวิตได้ดำเนินไปสู่ความไม่ยั่งยืน เชื่อมโยงไปสู่ปัญหาในระยะยาวอีกมากมาย อาทิ การย้อนกลับทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เป็นต้น

2.6ความเป็นมาในการเข้ามาทำงานวิจัยครั้งนี้ของกลุ่มเยาวชน

กลุ่มเยาวชนบ้านห้วยทราย เดิมมีชื่อว่า กลุ่มหนุ่มสาว มีการก่อตั้งขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 ซึ่งเป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เฉพาะกิจ เช่น รวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ซึ่ง ต่อมาในปี 2540 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น กลุ่มเยาวชน ซึ่งเด็กที่เป็นสมาชิกจะมีอายุระหว่าง 15 – 25 ปี ซึ่งกิจกรรมที่ทำร่วมกันคือ การจัดการส่งเสริมด้านงานกีฬา ,กิจกรรมส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมซึ่งจะมีคณะกรรมการของกลุ่มซึ่งจะมีการจัดทำแผนกิจกรรมประจำปีของชุมชน ในช่วงปี พ.ศ. 2542 ได้ร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ในระดับตำบลในตอนนั้นมีกิจกรรมมากมายที่ทำร่วมกัน แต่พอช่วงเปิดภาคเรียนกิจกรรมก็ลดลงจนไม่มีคนทำงาน เพราะต้องไปเรียนหนังสือกันและในช่วงเดือนตุลาคม 2543 กลุ่มเยาวชนก็ได้รับมอบหมายจากองค์การบริหารส่วนตำบลให้รับผิดชอบในการจัดสถานที่สำหรับงานวัฒนธรรมระดับชาติการทำงานเป็นช่วงเวลาหลายๆ วันทำให้เกิดความสนิทสนมกันจึงได้มีการรวมกลุ่มกันเองโดยธรรมชาติหลังจากงานนั้นเสร็จสิ้นลงไปเริ่มจากการรวมกลุ่มกัน 10 คนและค่อยๆ ขยาย ซึ่งปัจจุบันมีกรรมการดำเนินงานอยู่ 16 คนเป็นกลุ่มที่ไม่เรียนหนังสือและบางส่วนก็เรียนจบแล้วมาอยู่ที่บ้าน ซึ่งมีการแบ่งเป็นฝ่ายงานรับผิดชอบอยู่ คือฝ่ายส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรม,ฝ่ายกีฬา,ฝ่ายอาชีพ,ฝ่ายทรัพยากร,ฯลฯ เป็นรูปโครงสร้างการดำเนินงาน ซึ่งจะมีการประชุมกันทุกเดือนเพื่อสรุปผลการดำเนินงานของแต่ละฝ่ายกิจกรรมพร้อมวางแผนการทำงานช่วงต่อไปร่วมกัน ซึ่งเป้าหมายของกลุ่มเยาวชน คือ ต้องการให้ครอบครัวมีความอบอุ่น ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถบริหารจัดการดูแลชุมชนให้พึ่งตนเองได้ ซึ่งส่วนหนึ่งที่กลุ่มเยาวชนสามารถทำกิจกรรมได้ มาจากการให้การสนับสนุนจากองค์ผู้นำในชุมชนในการความร่วมมือการทำกิจกรรมร่วม และมีการดึงกลุ่มเยาวชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยก่อนที่ทางทีมเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานวิจัยชิ้นนี้นั้น ทางชุมชนได้มีการจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ ว่ามีอะไรบ้าง โดยมีประเด็นหลักเปลี่ยนคือ

- ปัญหาเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- ปัญหาเรื่องกิจกรรมงานพัฒนาต่างๆ ส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบล
- ปัญหาเรื่องเยาวชน,ยาเสพติด
- ปัญหาน้ำสิน

ซึ่งจากการวิเคราะห์ทั้ง 4 ประเด็นปัญหา มีข้อสรุปคือ ปัญหาเรื่องการจัดการทรัพยากร, ปัญหากิจกรรมงานขององค์การบริหารส่วนตำบล,ปัญหาเรื่องของ เยาวชนยาเสพติด ทุกปัญหาคือ เป็นปัญหาที่มีองค์กรส่วนงานที่มีการแก้ไขอยู่เบื้องต้นแล้ว คือปัญหาเรื่องการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนมีกรรมการป่าที่เป็นส่วนในการจัดการดูแล ,ปัญหาองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นปัญหาที่ผู้นำองค์กรชุมชนเข้าไปประสานความร่วมมือ ,ปัญหาเยาวชนเป็นปัญหาที่สามารถแก้ไขได้ หากพ้นช่วงวัยขึ้นไปเป็นผู้ใหญ่ความรับผิดชอบต่างๆ ก็เกิดขึ้น เมื่อคุยถึงปัญหานี้สิน ซึ่งทุกกลุ่มถือเป็นปัญหาที่ใหญ่และจะต้องมีการร่วมมือการแก้ไขปัญหาร่วมกัน จากข้อมูลปี พ.ศ. 2543 ชุมชนในตำบลแม่ทามีนีสินอยู่ทั้งสิ้น 45.6 ล้านบาท (ข้อมูลจาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรแห่งเดียว) ซึ่งเป็นข้อมูลที่ทุกกลุ่มองค์กรให้ความสนใจในตัวเลขมาก เมื่อมาวิเคราะห์หาสาเหตุของนีสินร่วมกัน แล้ว มีแนวโน้มที่จำนวนนีสินจะเพิ่มขึ้นหากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน อันจะส่งผลกระทบต่อให้กับชุมชนในด้านต่างๆ ต่อไปซึ่งอาจเป็นบ่อเกิดให้น้ำไปสู่ชุมชนล่มสลายได้

ผลสรุปในเวทิดังกล่าวปัญหาที่ต้องหาแนวทางแก้ไขร่วมกันอย่างเร่งด่วน คือปัญหานีสิน ซึ่งสิ่งที่จะแก้ไขได้ในระยะยาวคือการสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้เห็นปัญหาและหาแนวทางแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง ซึ่งจากเวทีพูดคุยดังกล่าวกลุ่มเยาวชนได้มีการนำมาแลกเปลี่ยนในเวทีเยาวชนและสนใจจะศึกษาเชิงปฏิบัติการในการหากระบวนการสร้างจิตสำนึกการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้อย่างยั่งยืน โดยใช้งานวิจัยเป็นสื่อกลาง เนื่องจากเยาวชนก็เป็นสาเหตุส่วนหนึ่งในการสร้างภาระหนี้สินให้กับครอบครัว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนล่มสลายได้หากไม่มีการเร่งทำการแก้ไขปัญหาร่วมกัน และได้นำเสนอความต้องการดังกล่าว ในเวทีประชุมกลุ่มองค์กรชาวบ้านในระดับตำบล เพื่อให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและสนับสนุนการทำกิจกรรม ซึ่งมีมติที่ประชุมเห็นด้วยที่ควรจะต้องการมีศึกษาและหาแนวทางแก้ไขอย่างจริงจัง โดยให้ชุมชนบ้านห้วยทรายเป็นหมู่บ้านทดลอง เมื่อประสบผลสำเร็จแล้วค่อยขยายไปสู่ชุมชนอื่นๆ ต่อไป

จากบริบทชุมชนที่ได้กล่าวมานี้ ซึ่งเป็นส่วนนำเข้าสู่ปัญหานีสิน และกระบวนการแก้ไขปัญหของคนในชุมชน ซึ่งจากการดำเนินการศึกษาที่มวิจัย ได้ผลของการดำเนินงาน วิจัยในการเข้าไปสร้างจิตสำนึกให้กับชาวบ้านในการปลดปล่อยตนเองจากการเป็นหนี้สิน ซึ่งจะได้กล่าวในบทที่ 4 ต่อไป

บทที่ 5

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกการปลดปล่อยหนี้สินของชาวบ้านห้วยทราย กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อสร้างศักยภาพ คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ให้เกิดการรัก ห่วงแหนบ้านเกิดที่ตนเองอาศัยอยู่
2. เพื่อคนในชุมชนจะไม่ได้เป็นหนี้สิน และไม่สร้างหนี้ให้กับตนเอง
3. เพื่อครอบครัวมีความอบอุ่น , ระบบเครือญาติมากขึ้น
4. เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง
5. เพื่อให้คนในชุมชนตระหนักถึงข้อเสียของการเป็นหนี้สินและสามารถป้องกันตนเองจากการเป็นหนี้สินได้ โดยไม่ใช้เกิดได้ ไม่จ่ายเกินมี

ซึ่งการนำเสนอผลการศึกษานี้ ได้รวบรวมผลการวิจัยโดยนำเสนอเป็นตอนๆ ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1	สถานการณ์ส่วนบุคคลของชาวบ้าน(เก็บข้อมูลครั้งที่ 2,4 เปรียบเทียบ)
ตอนที่ 2	อาชีพที่มีผลต่อการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวบ้าน(ข้อมูลครั้งที่ 2,4 เปรียบเทียบ)
ตอนที่ 3	ตัวแปรที่มีผลต่อการเกิดหนี้สินของชาวบ้าน(ข้อมูลครั้งที่ 2 – 4 เปรียบเทียบ)
ตอนที่ 4	แหล่งหนี้สินที่ชาวบ้านเป็นลูกหนี้อยู่(ข้อมูลครั้งที่ 2 – 4 เปรียบเทียบ)

ตอนที่ 1 สถานภาพส่วนบุคคลของชาวบ้าน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนของบ้านห้วยทราย

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนพบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 63.36 ในปี 2544 มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 3 – 4 คน และลดลงเหลือร้อยละ 57.96 ในปี 2545 รองลงมาร้อยละ 18.75 มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 5 – 6 คนและเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 24.12 ในปี 2545 ร้อยละ 15.63 ในปี 2544 มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 1 – 2 คนและมีจำนวนครัวเรือนที่สมาชิก 1 – 2 คนเพิ่มขึ้นอีกเป็นร้อยละ 15.56 ในปี 2545 และมีเพียงร้อยละ 2.23 เท่านั้นที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ตั้งแต่ 6 คนขึ้นไป และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 2.34 ในปี 2545 อย่างไรก็ตาม จำนวนสมาชิกบ้านห้วยทรายโดยเฉลี่ย เท่ากับ 3.58 ในปี 2544 และเพิ่มขึ้นเป็น 3.84 ในปี 2545 และแสดงว่าชาวบ้านมีจำนวนสมาชิกอาศัยอยู่ด้วยกันเป็นครอบครัวใหญ่พอสมควร ซึ่งปริมาณสมาชิกในครัวเรือนน้อย ภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือนจะไม่สูงมากนัก เมื่อสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น(เด็กหรือทารก) ภาระค่าใช้จ่ายต่างๆก็จะสูงตามไปด้วย ซึ่งรายได้ส่วนใหญ่ มาจากกลุ่มอายุตั้งแต่ (20 ปีขึ้นไป) ซึ่งเป็นวัยที่หารายได้ให้กับครอบครัวได้ (เด็กที่เกิดมา หรือเด็กทารกไม่สามารถหาเงินมาใช้เองได้ ทำให้เกิดภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นโดยที่รายได้มีเท่าเดิม

(ดูตารางที่ 1)

ตารางที่ 1

จำนวนของสมาชิกในครัวเรือนของบ้านห้วยทราย

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน(คน)	จำนวนคน (ข้อมูล 2544)	ร้อยละ	จำนวนคน (ข้อมูล 2545)	ร้อยละ	ผลต่าง	ร้อยละ
1 – 2	35	15.63	40	15.56	5	1.95
3 – 4	164	63.39	149	57.98	-15	-5.84
5 – 6	53	18.75	62	24.12	9	3.50
มากกว่า 5 คนขึ้นไป	5	2.23	6	2.34	1	0.39
รวม	257	100	257	100		

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนต่ำสุด 1 คน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนสูงสุด 10 คน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 3.58 คน ในปี 2544

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 3.84 คน ในปี 2545

เพศของสมาชิกบ้านห้วยทราย

ผลการศึกษาพบว่าจำนวนเพศชายที่สำรวจ เริ่มตั้งแต่ปี 2544 – 2545 มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ร้อยละ 2.92 เป็นเพศหญิงซึ่งเพิ่มขึ้นจากปี 2544 ร้อยละ 4.15 ของสมาชิกบ้านห้วยทราย ซึ่งเพศหญิงสามารถหารายได้จากงานภาคอุตสาหกรรมได้(นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ) ส่วนเพศชาย จะหารายได้ส่วนใหญ่มาจากการเกษตรกรรมหรืองานก่อสร้างเสียเป็นส่วนใหญ่ (ดังตารางที่ 2)

ตารางที่ 2

เพศของสมาชิกบ้านห้วยทราย

เพศ	จำนวนคน (ข้อมูล 2544)	ร้อยละ	จำนวนคน (ข้อมูล 2545)	ร้อยละ	ผลต่าง	ร้อยละ
ชาย	482	52.33	511	51.72	29	2.92
หญิง	439	47.67	477	48.28	38	4.15
รวม	921	100	988	100	67	3.51

ตอนที่ 2 อาชีพที่มีผลต่อการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวบ้าน

การประกอบอาชีพของชาวบ้าน

ชาวบ้านส่วนใหญ่ร้อยละ 70.04 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในปี 2544 และหันไปประกอบอาชีพอื่นซึ่งลดลงเหลือร้อยละ 61.87 ในปี 2545 รองลงมาได้แก่อาชีพรับจ้างร้อยละ 36.96 ในปี 2544 และชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพนี้เพิ่มเป็นร้อยละ 56.42 ในปี 2545 มีคนประกอบอาชีพค้าขายร้อยละ 16.73 ในปี 2544 และได้หันไปประกอบอาชีพอื่น เหลือร้อยละ 8.17 ในปี 2545 และอาชีพเลี้ยงสัตว์มีร้อยละ 29.57 ในปี 2544 หันไปประกอบอาชีพอื่น ลดลงเหลือร้อยละ 21.40 ในปี 2545 ซึ่งจากตารางจะเห็นได้ว่าในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาชาวบ้านส่วนหนึ่งได้ปรับวิถีระบบการผลิตของตนเองออกไปโดยหันไปประกอบอาชีพรับจ้างมากขึ้น เปรียบเทียบกับครัวเรือนที่สำรวจได้ 257 ครัวเรือน (ดูตารางที่ 3)

ตารางที่ 3

ลักษณะการประกอบอาชีพ

ลักษณะการประกอบอาชีพ (257 ครัวเรือน)	จำนวนคน (ข้อมูล 2544)	ร้อยละ	จำนวนคน (ข้อมูล 2545)	ร้อยละ	ผลต่าง	ร้อยละ
เกษตรกรรม	180	70.04	159	61.87	-21	-8.17
รับจ้าง	95	36.96	145	56.42	50	19.46
ค้าขาย	43	16.73	21	8.17	-22	-8.56
เลี้ยงสัตว์	76	29.57	55	21.40	-21	-8.17

หมายเหตุ

ครัวเรือนหนึ่งสามารถประกอบอาชีพได้มากกว่า 1 ชนิด

การหมุนเวียนรอบการปลูกข้าวโพด

ชาวบ้านส่วนใหญ่ร้อยละ 54.47 ปลูกข้าวโพด 1 รุ่น ในปี 2544 และเพิ่มจำนวนคนปลูกเป็นร้อยละ 55.25 ในปี 2545 รองลงมาร้อยละ 50.58 ปลูกข้าวโพด 2 รุ่น และมีคนเพิ่มจำนวนรอบปลูกร้อยละ 51.36 ในปี 2545 ร้อยละ 33.85 ในปี 2545 ปลูกข้าวโพด 3 รุ่น และเริ่มลดรอบการปลูกข้าวโพดลงเหลือร้อยละ 31.52 ในปี 2545 และรุ่นที่ 4 ในปี 2544 มีร้อยละ 24.90 เท่านั้นที่ปลูกข้าวโพดและลดรอบลงเหลือร้อยละ 22.57 ที่ยังคงปลูกอยู่

จากตารางจะเห็นได้ว่าชาวบ้านส่วนหนึ่งได้มองระบบการผลิตของตนเองว่าควรจะปลูกพืชชนิดใดในแปลงเกษตรของตนเองเพื่อให้ได้ผลกำไรมากยิ่งขึ้น โดยชาวบ้านได้ลดรอบการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพราะในช่วงเวลาดังกล่าวผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มกับต้นทุนที่ผลิต (ดูตารางที่ 4)

ตารางที่ 4

การหมุนเวียนรอบการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน(จำนวน 257 ครัวเรือน ที่ปลูกข้าวโพด)

การปลูกข้าวโพดฝักอ่อน	จำนวนครัวเรือน (ข้อมูล 2544)	ร้อยละ	จำนวนครัวเรือน (ข้อมูล 2545)	ร้อยละ	ผลต่าง	ร้อยละ
รุ่นที่ 1	140	54.47	142	55.25	2	0.78
รุ่นที่ 2	130	50.58	132	51.36	2	0.78
รุ่นที่ 3	87	33.85	81	31.52	-6	-2.33
รุ่นที่ 4	64	24.90	58	22.57	-6	-2.33
รวม	421		413		-8	

ตอนที่ 3 ตัวแปรที่มีผลต่อการเกิดหนี้สินของชาวบ้าน(ข้อมูลครั้งที่ 2 – 4 เปรียบเทียบ)
รายได้ต่อครัวเรือนของสมาชิกหมู่ที่ 4

รายได้ชาวบ้านต่อปีของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นรายได้จากการเกษตรและนอกการเกษตร โดยยังไม่ได้หักค่าใช้จ่ายใดๆ พบว่า ร้อยละ 22.96 มีรายได้มากกว่า 100,000 บาท(ข้อมูลปี 2544) และมีรายได้ลดลงเหลือร้อยละ 18.68 คนเท่านั้นที่มีรายได้มากกว่า 100,000 บาท และจะเห็นได้ว่า ร้อยละ 6.61 ในปี 2544 คือ รายได้ระหว่าง 40,001 – 50,000 บาทชาวบ้านมีรายได้เพิ่มเป็นร้อยละ 10.51 ครัวเรือนในปี 2545 ซึ่งจะเห็นได้ว่าช่วงระยะเวลาการทำงานของชาวบ้านนั้น ชาวบ้านมีรายได้ลดลง เนื่องมาจากการปรับระบบวิธีการผลิตของตนเอง, การค้นหาสาเหตุของหนี้สินของตนเอง (ดูตารางที่ 5)

ตารางที่ 5
เปรียบเทียบรายได้ต่อครัวเรือนต่อปีของบ้านห้วยทราย
ปี พ.ศ. 2544 และ พ.ศ. 2545

รายได้	จำนวนครัวเรือน (ข้อมูล 2544)	ร้อยละ	จำนวนครัวเรือน (ข้อมูล 2545)	ร้อยละ	ผลต่าง	ร้อยละ
น้อยกว่า 10,000	11	4.28	21	8.17	10	3.89
10,001 – 20,000	37	14.40	31	12.06	-6	-2.34
20,001 – 30,000	25	9.73	32	12.45	7	2.72
30,001 – 40,000	41	15.95	35	13.62	-6	-2.33
40,001 – 50,000	17	6.61	27	10.51	10	3.9
50,001 – 60,000	20	7.78	26	10.12	6	2.34
60,001 – 70,000	15	5.84	13	5.05	-2	-0.79
70,001 – 80,000	17	6.61	15	5.84	-2	-0.77
80,001 – 90,000	12	4.67	4	1.56	-8	-3.11
90,001 – 100,000	3	1.17	5	1.94	2	0.77
มากกว่า 100,000	59	22.96	48	18.68	-11	-4.28
รวม	257	100	257	100		

	ปี 2544		ปี 2545	
รายได้ต่อครัวเรือนต่อปีต่ำสุด	2,800	บาท	2,000	บาท
รายได้ต่อครัวเรือนต่อปีสูงสุด	610,000	บาท	500,000	บาท
รายได้ต่อครัวเรือนเฉลี่ย	73,368.13	บาท	68,502.13	บาท

ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของสมาชิกบ้านห้วยทราย

ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่มาจากปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนได้แก่ ค่าอาหาร ค่าน้ำ และค่าไฟฟ้า ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นทุกๆ ปี และค่าปัจจัยด้านค่านิยมต่างๆ ที่ยังทวีความรุนแรง และเป็นส่วนที่เพิ่มภาระค่าใช้จ่ายให้กับครอบครัว อันได้แก่ การผ่อนของใช้ต่างๆ และเรื่องดอกเบี้ยเงินกู้ ซึ่งดูจากข้อมูลแล้วชาวบ้านส่วนหนึ่งได้ย้ายหนี้สินของตนเองออกไปให้เหลือแหล่งหนี้ที่น้อยที่สุด ซึ่งสิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านได้มีการพยายามลดภาระค่าใช้จ่ายของตนเองลงได้แก่ ค่าเช่า/บุหรื และค่าการพนัน ซึ่งจากข้อมูลชาวบ้านได้ลดค่าใช้จ่ายที่ถือเป็นค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยลงไปได้ (ดูตารางที่ 6)

ตารางที่ 6
เปรียบเทียบค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสมาชิกบ้านห้วยทราย
ก่อนและหลังการวิจัย (พ.ศ.2544 และพ.ศ.2545)

รายการ	สำรวจครั้งที่ 2 เดือน มิถุนายน 2544(257ครัวเรือน)		สำรวจครั้งที่ 4 เดือน มิถุนายน 2545(257 ครัวเรือน)		ผลต่าง	ร้อยละ
	จำนวนเงิน	ร้อยละ	จำนวนเงิน	ร้อยละ		
ค่าไฟฟ้า	524,172	48.67	552,850	51.33	-28,678	-2.66
ค่าน้ำ	117,048	33.20	235,542	66.80	-118,494	-33.60
ค่าอาหาร	7,270,557	47.89	7,610,531	52.11	-339,974	-4.22
ค่าการศึกษา	1,814,433	55.56	1,451,240	44.44	363,193	11-12
การพนัน	776,983	51.41	734,400	48.59	42,583	2.82
ของใช้/เครื่องสำอางค์	-	-	647,416	-	-647,416	-
ผ่อน	1,599,540	37.42	2,675,450	62.58	-1,075,910	-25.16
เหล้า/บุหรื	1,384,971	59.98	924,180	40.02	460,791	19.96
อื่นๆ	-	-	1,105,984	--	-1,105,984	-
ดอกเบี้ยเงินกู้	2,370,924	49.61	2,408,309	50.39	-37,385	-0.78
รวม	15,858,628	46.36	18,345,902	53.64	-2,487,274	-7.28

จำนวนครัวเรือนสมาชิกบ้านห้วยทรายที่มีค่าใช้จ่ายปัจจัยด้านต่าง ๆ

จากข้อมูลจะเห็นได้ว่าชาวบ้านได้พยายามลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ,ค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยลงมากแม้บางอย่างยังต้องพึ่งปัจจัยการผลิตอยู่บ้างแต่ ชาวบ้านก็หาแนวทางแก้ไขปัญหานี้สินของตนเองอยู่ ดูได้จากการลดจำนวนครัวเรือนในการใช้จ่ายเรื่องน้ำ ,การพนัน,เหล้า/บุหรี่ ซึ่งสิ่งทีถือเป็นปัญหาที่ลดไม่ได้แต่ก็พยายามไม่ให้เพิ่มจำนวนมากขึ้น ได้แก่ ค่าไฟฟ้า ,การศึกษา,ผ่อน,ดอกเบียเงินกู้ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับยอดเงินที่ชาวบ้านจะต้องใช้จ่ายไปนั้น ส่วนใหญ่ค่าใช้จ่ายจะกระจุกอยู่กับครอบครัวไม่กี่ครอบครัวเท่านั้น

ตารางที่ 7

เปรียบเทียบค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสมาชิกบ้านห้วยทราย ก่อนและหลังการวิจัย(พ.ศ.2544 และ พ.ศ.2545)

รายการ	สำรวจครั้งที่ 2 เดือน มิถุนายน 2544(257ครัวเรือน)		สำรวจครั้งที่ 4 เดือน มิถุนายน 2545(257 ครัวเรือน)		ผลต่าง	ร้อยละ
	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ		
ค่าไฟฟ้า	255	99.22	257	100	-2	-0.78
ค่าน้ำ	187	72.76	158	61.48	29	11.28
ค่าอาหาร	254	98.83	257	100	-3	-1.17
ค่าการศึกษา	129	50.19	142	55.25	-13	-5.06
การพนัน	166	64.59	165	64.20	1	0.39
ของใช้/เครื่องสำอางค์	-	-	211	82.10	-	-
ผ่อน	54	21.01	55	21.40	1	-0.39
เหล้า/บุหรี่	193	75.10	176	68.48	17	6.62
อื่นๆ	-	68.87	87	33.85	-	-
ดอกเบียเงินกู้	142	55.25	199	77.43	57	-22.18

เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆในครัวเรือน

ผลการศึกษาพบว่าช่วงระยะเวลา 1 ปี ชาวบ้านมีการนำเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ มาใช้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งชาวบ้านเองก็รู้ว่าการนำเครื่องอำนวยความสะดวกเข้ามาใช้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหานี้ขึ้น แต่ในทางปฏิบัติชาวบ้านก็ยังคงให้ความสำคัญและจัดหาของใช้ต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับตนเอง ซึ่งของบางอย่างชาวบ้านก็รู้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับใช้ในครัวเรือน และของใช้บางอย่างก็เป็นของใช้ที่ฟุ่มเฟือย (มาจากค่านิยมของชาวบ้านเอง การต้องการเลียนแบบครอบครัวอื่นๆ การรับรู้จากสื่อโฆษณาต่างๆ) ซึ่งก่อให้เกิดภาระค่าใช้จ่ายและหนี้ซึ่งไม่ก่อให้เกิดรายได้ (ดูตาราง 7)

ตารางที่ 8

เปรียบเทียบเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆในครัวเรือน

ชนิดของใช้	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	ผลต่าง	ร้อยละ
ทีวี	223	86.77	287	111.97	64	25.2
ตู้เย็น	202	78.60	253	98.44	51	19.84
เครื่องซักผ้า	6	2.33	17	6.61	11	4.28
วีดีโอ	36	14.01	46	17.90	10	3.89
วีดีโอซีดี	42	16.34	91	35.41	49	19.07
เครื่องเสียง	153	59.53	171	66.54	18	7.01
วิทยุ	112	43.58	137	53.31	25	9.73
รถจักรยาน	81	31.52	163	63.42	82	31.9
รถจักรยานยนต์	251	97.67	308	119.84	57	22.17
รถยนต์	49	19.07	59	22.96	10	3.89
เครื่องตัดหญ้า	45	17.51	77	29.96	32	12.45
รถไถ	26	10.12	39	15.16	13	5.04
พัดลม	73	28.40	173	67.32	100	38.92